

AYLIK TARİH

Yıl: 3 Sayı : 28 Haziran 2025

Kuleli Lisesi

Çağlar Boyunca Türk Bayrağı

Çorbayı Nasıl İçerdik?

Eski İstanbul Eğlenceleri

Hitler Nasıl İktidara Geldi?

16.Yüzyılda Dervişler ve Tarikatlar

Otuz İkinin Aşçı Ustası

İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul)

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

İçindekiler

Kuleli Lisesi 3
Çağlar Boyunca Türk Bayrağı 6
Çorbayı Nasıl İçerdik? 12
Eski İstanbul Eğlenceleri 14
Hitler Nasıl İktidara Geldi? 20
16. Yüzyılda Dervişler ve Tarikatlar 26
Otuz İkkinin Aşçı Ustası 30
İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul) 32
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları 35

Kuleli Lisesi

160 yıllık bir eğitim kurumu

H.Veyssel Güleriyüz

Fatih, İstanbul'u zaptettiği zaman, Kuleli'nin bulunduğu yer ve sırtlar bir koruluktu. «Papaz Koruluğu» denilen koruluğun içinde bir manastır ile, papazlara ait binalar vardı. II. Bâyezid ve Yavuz Selim zamanlarında koruluğun vadi kısmında ve ekilmeye uygun olan yerlerinde saray için çeşitli bostanlar yapılmış, sebzeler ve çiçekler yetiştirilmeye başlanmış, hatta Yavuz Selim zamanında bostancılar ve bostancıbaşılar için bazı binalar yapılmıştır. Bunlara «Bostancıbaşı odaları» deniyordu. Evliya Çelebi'nin ifadelerinden anlaşıldığına göre Kanunî burada, bostancıbaşı odalarından başka, bir de «her katında fiskiyeler bulunan birkaç katlı süslü bir kasır» yaptırmıştır. III. Ahmed zamanında Kuleli civarının Hasbahçe olarak kullanıldığı Nevşehirli İbrahim Paşa'nın damadı Kaymak Mustafa Paşa'nın, sahildeki camiye yaptırdığı bilinmektedir.

II. Mahmud zamanında bugünkü binanın olduğu yer, «Nikola ve Atanaş» adlı iki Rum vatandaşın satın alınmış ve burada ilk defa 1828'de ahşap bir süvari kışlası yapılmıştır. Bu yerin II. Mahmud tarafından satın alınmış olması, o zamana kadar buranın boş olduğunu, bina bulunmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu kışla tek katlıydı. 1828-1837 tarihleri arasında kışla olarak kullanılan binanın, 1837 - 1839 arasında karantina ve tahaffuzhane olarak kullanıldığı ve 1839'da tekrar süvari alayına devredildiği anlaşılmaktadır. Sultan Mecid zamanında ve 1842'de içinde oturulamayacak derecede harap olan bina, süvari alayı Fenerbahçe kışlasına taşın-

dıktan sonra, 1798 kese akça sarfedilerek 1843 yılında taniir edilmiş, süvari alayı tekrar buraya taşınmıştır.

Fakat bina 1844'de tamamen yanmış, yerinde 1845'de, yarısı ahşap, yarısı kârgir ve iki katlı olarak yeniden yapılmıştır. Bu bina Kuleli idi ve ismine «Kuleli Kışla» deniyordu, Okuldaki kitabelerden anlaşıldığına göre, Sultan Mecid, yalnız kışlayı değil, bir hastane ve bir de manej binası ekleyerek, kışla sitesini genişletti. 1846'da su getirildi. 1848'de arka cephe-deki ahırlar üzerine subaylar için çalışma ve yatma odaları ile padişah için bir oda (Dâire-i Hümayûn) eklendi. Böylece bugünkü okul sitesinin çatısı atılmış oldu.

Mehmed Raif, 1896 yılında yazdığı Mir'at-ı İstanbul isimli kitabında Kuleli ile

ilgili şu bilgileri veriyor:

Bu kışlanın yeri eskiden Bostancıbaşı Odaları olarak anılırken mekânı Cennet olsun Sultan İkinci Mahmud Han hazretleri, 1828'de ahşap olarak süvârilere için bir kışla yaptırmış ve yakınında ve deniz kıyısında bulunan Kaymak Mustafa Paşa'nın yaptırmış olduğu mescidi yeniden onarak bir minare ile hünkar mahfili de ekletmiştir.

Sultan, bazen cuma namazını orada kıldıktan sonra Kışla'da kendisine özgü dairede biraz oturur ve subaylar ile erlerin talim ve eğitimlerini bizzat gözlermiş. Bazen de kışlaya yarım saat uzaklığı olan Talimhane yerine giderek oradaki köşkte oturup ordusunun askerlerinin talimlerini izler ve genellikle bizzat komut ve-

Kuleli'nin günümüzdeki görünümü.

Kuleli'nin önünden yol geçmeden önce çekilmiş bir fotoğrafı.

rerek askerlerin eğitimine önem vermiş. Daha sonra İcadiye'de bulunan köşkte gecelermiş.

Bu kışla Abdülmecid Han zamanında yanmış ve tekrar bir kısmı kârgir ve diğer bir kısmı ahşap olarak yeniden yapılmışsa da Müttefik Devletler'le yapılan savaşta tekrar yanmıştır. Daha sonra mekânı cennet olsun Sultan Abdülaziz Han hazretlerinin padişahlığı zamanında kârgir olarak güzel bir üslupta yapılarak inşa edilmiş ve denize bakan kapısı üzerine tarih yazılmıştır.

Bu kışla 1872 yılında liseye dönüştürülmüş ve Savaş sırasında hastane yapılmış ve 1878'de tekrar okula dönüştürülmüştür. 1888 yılında lise ve tıp öğrencilerinin mevcudu arttığından, kalabalık olması nedeniyle kudretli padişahımız Gâzî İkinci Abdülhamid Han efendimiz hazretleri buradaki kışla hastanesinin Beylerbeyi'ne taşınmasını ferman etmişler ve Tıbbiye okulu öğrencilerinin oraya taşınmasını istemişlerdir.

Bu hastanenin yeri eskiden Boğaziçi teknelerinin yanından geçmesi ve karşı kıyıya yönelmesini kolaylaştırmak için inşa edilmiş bir fener kulesiyken Abdülmecid Han zamanında eski temeli kullanılıp kuvvetlendirilerek üzerine büyük bir hastane yapılmıştır.

Kuleli her ne kadar okul olarak tasarlanmışsa da öğrencilerin günden güne çoğalması nedeniyle onların buraya sığdırılmasının imkanı kalmadığından okula bir eklenti ile yakınında bir de hastane yapılmıştır. Eklenti olarak yapılan dershanelerin denize bakan cephesi üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

[Zinet-efzâ-yı makâm-ı mu'allâ-yı hilâfet-i İslâmiyye ve erîke-pîrâ-yı saltanat-ı Seniyye-i Osmaniyye es-Sultân İbnü's Sultân el-Gâzî Abdülhamîd Hân hazretleri taraf-ı eşreflerinden işbu

Mekteb-i Tıbbî-i Şahane müessesât-i celîle-i şehriyarîlerine ilâveten bin üç yüz on bir sene-i hicriyyesi Şevvalinde binâ ve inşâ edilmiştir.]

Anlamı: [İslam halfeliğinin zinyet bahşeden yüce makamı ve Osmanlı İmparatorluğunun tahtını süsleyen Sultan oğlu Sultan Gazi Abdülhamid Han hazretlerinin şerefli yüce hükümdarlığı tarafından bu Tıbbiye Okulu'na ek olarak bin üç yüz on bir hicri yılı şevvalinde inşa edilmiştir (Nisan 1894)]

KULELİ YANIYOR

1855 - 1856 Kırım Savaşı sırasında bina, müttefiklerimiz olan Fransız ve İngilizler'e devredildi. Onlar binayı kışla ve hastane olarak kullandılar. Bu hastanede ölen askerlerini, kışlanın kuzey sırtlarındaki mezarlığa defnettiler. Onun için buraya hâlâ «İngiliz Mezarlığı» denilmektedir. 1859'da Sultan Mecid'i tahat indirmek amacıyla Hüseyin Paşa tarafından hazırlanan darbe girişimi, önceden haber alınmış ve suçlular, serasker Rıza Paşa tarafından Kuleli kışlasında mahkeme edilmişlerdi. Bu olay, tarihlerimize «Kuleli Vakası» olarak geçmiştir. Kuleli vakasından sonra bina, büyük bir yangında yanmıştır. Üzerindeki kitabeden açıkça anlaşıldığına göre, Sultan Aziz zamanında ve 1863'de yeniden yapılmıştır. Yeniden inşa edilen binanın ana duvarları kârgir, bölmeleri, tavanları ve tabanları ahşap idi. Sahil tarafı üç, arka tarafı iki kattı, büyük kapıların, pencere kenarlarının ve tavanların sanat türü rokoko tarzı idi. Zaman zaman tamir edilmesine rağmen, rokoko tarz korunmuştur. 1863'ten 1876'ya kadar on üç sene daha kışla olarak kullanılan bina, 1876'da liseye devredilmiştir.

Vehib Paşa'nın okul kumandanlığı zamanında, iki kulenin dışında ve kuzey-

deki bina eklenmiştir. Bu ek binanın altı kısmı, sinema salonu ve gazino, üst kısmı fizik, kimya laboratuvarları, şeref salonu, levazım deposu olarak kullanılmıştır. Ek bina, bir milyon lira civarında bir para ile yapılmıştır. Son kez bina, 6 milyon liradan fazla bir para harcayarak yeniden betonarme olarak esaslı bir şekilde tamir edilmiştir,

KULELİ ADI

17. yüzyılda Evliya Celebî'nin «Kuleli» adını kullandığına bakılırsa bu çevrede «kuleli» bir binanın bulunduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu binanın, ne binası ve hangi bina olduğu bilinmemektedir. Bugünkü rasathanenin bulunduğu tepenin üstünde, Bizanslılar devrinde bir manastır vardı. Bu manastır, kuleli idi. Kanunî'nin yaptırdığı fiskiyeli kasrın da kulesi vardı. Şimdiki yukarı okulun olduğu yerde de, oldukça yüksek bir kule bulunuyordu. Sadrazam İbrahim Paşa'nın bu kulenin enkazını ve taşlarını taşıyıp Sâdâbâd Kasrı'nı yaptırdığından söz edilmektedir. Burada, şeklini bu çevreye isim olarak kabul ettiren bir manastır, bir kasır veya bir kule vardı. Ama Kuleli adının hangisinden geldiği bilinmemektedir. Bunu kesin olarak bilemiyoruz. Sultan Mecid de süvari kışlasını, «Kuleli» ismine izafeten kuleli yaptırmıştır. Bir aralık yıkılmış olan kuleler, 1846 - 1868 onarımında yeniden inşa edilmiştir. Bütün bu tarihî gelişmelerin sonucunda «Kuleli» adı, lisenin adına da konulmuştur.

KULELİ'NİN AÇILMASI

Kuleli Askeri Lisesi'nin ilk devresini, İstanbul'da, Maçka kışlasında açılan «Mekteb-i Fünûn-ı İdâdiye-i Şahane» oluşturur. Harp Okulu 1835'de resmen açıldığı zaman, öğrencilerine beş yıl ilkökul öğretimi vermekle işe başlamış, sonra da üç sene ortaokul öğretimi vermiştir. Böylece yıl 1835+5+3=1843 olmuştur. Bu okulu bitiren öğrenciler, o zaman «İkinci Okul» denilen ve bugünkü lise birinci sınıfına eşit olan ikinci okula geçmişlerdir. İkinci okula geçen öğrenciler, 1843-1844 ders yılını da okuyarak lisenin ikinci sınıfına geçmişlerdir. Fakat sene de 1844 olmuştur. Harp Okulu, gayri resmî olarak açılalı on, resmen açılalı dokuz sene olmuş. Hâlâ tek bir subay mezun etmemiş veya edememişti. Halbuki, kadrosu bir hayli geniş olan imparatorluk ordusuna, kısa zamanda çok miktarda «mektepli» subay yetiştirmek, orduyu meslekî formasyonu olan müspet görüşlü eğitilmiş subayların eğitim ve öğretimine teslim etmek

gerekiyordu.

Harp Okulu'ndan kısa zamanda çok miktarda subay mezun edebilmek, ordunun eğitim ve öğretimini, savaş bilgisi formasyonuna sahip subayların kumandasına verebilmek ise, Harp Okulu'na, aldığı öğrencilere ilk, orta ve lise öğretimi yaptırarak uzun bir zaman kaybettirmekle olasıydı. Bunun için de Harp Okulu'na kaynak olacak, ona öğrenci yetiştirecek olan askerî liseler açmak gerekiyordu. Askerî lise açmak zorunluğu, kendisini şiddetle hissettiriyor ve bu durum padişahı, komutandalar ve Harp Okulu yöneticilerini düşündürüyordu. Bu zorunluğu görenlerden biri de Harp Okulu komutanı Emin Paşa (1841 - 1846) idi.

Emin Paşa, hem Harp Okulu'nu Avrupa harp okulları düzeyine çıkarmak, yetiştirecek subaylara devrin savaş bilgilerini en iyi şekilde öğretmek, hem de istenilen subayı en kısa zamanda yetiştirmek konusundaki fikirlerini seraskerlik makamına yazdı. Seraskerlik makamının da bu fikirleri benimsemesi ve desteklemesiyle, konu padişaha duyuruldu. Sonuçta 9 Nisan 1845'de Bâb-ı Alî'de geçici bir komisyon kuruldu. Haftada iki gün toplanan geçici komisyonun üyeleri, üç kişiden ibaretti. Biri Emin Paşa, biri sonra sadrâzam olan Fuad Paşa, biri de sonra şeyhulislam olan Arif Hikmet Bey'di. Komisyon, çalışmalarından sonra yalnız askerî öğretim tarihinde değil, Türk öğretim tarihinde de önemli bir yeri olan ve ileriye ışık tutan uzun bir rapor hazırladı. Raporun gerekçe kısmında başlıca şunların yapılması istenmekteydi:

1 — Harp Okuluna, ilk, orta ve lise çağındaki öğrenciler değil, liseyi bitirmiş ve Harp Okulu'na girebilecek seviyeye gelmiş öğrenciler alınmalıdır

2 — Askerî liseler açılmalıdır

3 — Askerî liselere yalnız âyânın, eşrafın, kadıların, ulemanın, meşayihin, müderrislerin, vükelâ ve vüzeranın çocukları değil, 12 yaşına girmiş, fakat 17 yaşını bitirmemiş soyu sopu belli, asil ailelerin çocukları da alınmalıdır.

4 — Askerî liselere ehliyetli öğretmenler temin edilmelidir.

5 — Askerî liselere rağbeti artırmak için, öğrencilere süslü ve parlak elbiseler giydirilmelidir.

İşte bu adı geçen «Dersaadet İdadisi» Kuleli Lisesinin ilki ve esası olmuştur. Geçici komisyonun aldığı kararlar, Daru's Şûrây-ı Askerî ve Meclis-i Vâlâ'da müzakere edildikten sonra sadrâzam tarafından Sultan Mecid'e arz edilmiştir. Padişah da kararı aynen kabul ettiğinden gereğinin yapılması emredilmiştir.

Padişahın emri üzerine harekete geçilmiş ve Harp Okulu öğrenci adayları bir ay devam eden ciddi bir sınavdan geçirilmiştir. Sınavda üstün başarı gösterenler Mekteb-i Ulum-u Harbiye öğrencileri, orta derecede başarılar Mekteb-i Fünun-u İdadide öğrencileri ve bir başarı gösteremiyenler de «İhtiyat sınıfları öğrencileri» olmak üzere üç guruba ayrılmışlardı.

İrade-i seniyye ile birbirlerinden ayrılan iki okuldan Mekteb-i Ulum-u Harbiye, Taksim'de, topçu birlikleri (veya Topthane) hastahanesi olarak yapılan binaya, Mekteb-i Fünun-u İdadide ise, 1835'ten beri Harp Okulu binası olan Maçka kışlasında kalacaktı. Fakat her iki binanın da onarım ve yenilenmeye ihtiyacı olduğundan, binaların onarımı bitinceye kadar her iki okul, 1845'de Dolmabahçe Sarayı'ndaki Çinili Köşk'e taşındılar.

Harp Okulu 1900, Maçka Kışlası 500 keseye onarım ve yenilenip bitmiş olduğundan 1846'da her iki okul kendi binalarına taşındılar. İdadide Maçka Kışlası'na taşındı. Gene her iki okul aynı gün, 24 Şevval 1262 (M. 1846) de cumartesi günü saat 10 civarında resmen eğitim ve öğretime açıldılar. Cumartesi günü saat dokuzdan sonra Harp Okulu'na gelen ve törenle karşılanan padişah, Harp Okulu'nu resmen eğitim ve öğretime açtıktan sonra kalkıp Maçka'daki idadiyeye gelmiş, burada da törenle karşılanmıştı. Bir süre dinlendikten sonra, salonda toplanmış olan öğretmen, öğrenci ve idarecilerin yanına gelmişti. Kısa bir konuşma yapan padişah:

— Sizler ki, Mekteb-i Fünun-u İdadide'nin öğretmenleri ve idarecilerisiniz. Geceyi gündüze katıp çalışmalı, millet için en faydalı elemanı yetiştirip seçmelisiniz. Öğrenciler sizler de, sizler için yapılan bunca emek ve masrafları heba etmemek, yarının en iyi ve bilgili subayı olabilmek için şevkle, heyecanla çalışmalısınız,

Demiştir. Daha sonra orada bulunan Nurupsmaniye Camii imamı Hayri Efendi'ye işaret etmiş, o da:

— Yarabbi... Okullar açarak milleti aydınlatmaya çalışan padişahımıza uzun ömürler, Mekteb-i Fünun-u İdadide'yi millet ve memleket için hayırlı eyle,

Diye dua etmiş ve idadiye, 1846-1847 ders yılında öğrenime açılmıştır.

OKULUN İSMİ

Gördüğümüz çeşitli vesikalarda okulun ismi, «Dersaadet İdadisi», «Mekteb-i Harbiye İdadisi», «Mekteb-i

Fünun-u İdadide», «Mekteb-i İdadide-i Şahane», «Mek: teb-i İdadide» ve «Kuleli Kışlası'nda veya Kulelide kâin Mekteb-i İdadide» gibi çeşitli şekillerde geçmektedir.

1924'de «Tevhid-i Tedrisat Kanunu» kabul edildiği zaman okul bir ara sivilleştirildi. İsmi de değiştirilerek, diğer sivil liseler gibi sadece «Kuleli Lisesi» ismi verildi. Öğrencilerden askerî işaretler, elbiseler çıkarıldı.

Cumhuriyet devrinde İdadide isimleri kaldırılarak «lise» denilmeye başlandı. İçin «Kuleli Askerî İdadisi» ismi de «Kuleli Askeri Lisesi» ismiyle değiştirildi.

Harp Okulu'ndan ayrılarak bağımsız bir şekilde açılan lise, Maçka Kışlası onarılınca kadar, 1845 -1846 arasında Çinili Köşk'de kaldı. 1846'dan 1855'e kadar Maçka'da kalan okul, Kırım Savaşı, (1853-1856) sırasında boşaltıldı. Bina Fransızlar'a verildi ve okul, Üsküdar'daki eski bir okul binasına taşındı. 1857 ders yılı sonunda tekrar Maçka Kışlası'na geçti.

1868'de İstanbul'da bulunan Kara ve Deniz Mühendishaneleri İdadiyeleri ile Tıbbiye ve Harp Okulu İdadiyelerinin, yani dört idadiyenin birleştirilerek, büyük bir bina olan Galatasaray Kışlası'nda toplanmasına karar verildi.

1868'de Maçka'dan Galatasaray'a, 1876'da da Kuleli Kışlası'na taşındı.

Okul, Kuleli Kışlası'nda 1876'dan 1878'e kadar ancak iki ders yılı kalabildi. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşları sırasında, Kuleli'nin hastahane olması gerekmiş, okul bu kez de Pangaltı'daki Harp Okulu binasına, 1879'da tekrar Kuleli Kışlası'na taşınmıştır.

1912-1913 Balkan Savaşı sırasında okul, Beylerbeyi Sarayı'nda, 1913-1919'a kadar tekrar Kuleli'de kaldı. Mütareke devrinde İngilizler, Kuleli'yi «Depo ve transit merkezi yapacağız» diye binanın 24 saat içinde boşaltılmasını istediler. Boşaltılan binayı «Ermeni Yetimleri Okulu» olarak kullanmaları için Ermeniler'e verdiler. Bizim yetimleri sokağa atıp Ermeni yetimlerini yerleştirdiler. Eşyalarıyla beraber okul parkında kurulan çadırlara taşınan okul, birkaç gün sonra da Kâğıthane Sünnet Köprüsü'nde kurulan çadırlara, üç ay sonra da Maçka'daki silâhhanenin yanındaki karakol binasına, beş ay sonra da Beylerbeyi Sarayı yanındaki eski jandarma okulu binasına taşındı. Burada 1921'e kadar kaldı. 1921'de de boşaltılmış olan Kuleli'ye taşındı, İkinci Dünya Savaşı sırasında Konya'ya taşınan okul (1941-1947) yıllarında burada kaldı. 1947'de tekrar Kuleli'ye geldi.

Çağlar
Boyunca
Türk
Bayrağı

Ertan Ünal

Hayat Tarih Mecmuası. Ekim 1965. Sayı10. S.:66-71

Mevcut kaynaklara göre, bayrak kelimesi çok eski çağlardan beri vardır. Kelimenin ilk şeklinin «Batrak» olduğu Divânu Lûgaati't-Türk'ten anlaşılmaktadır. Batrak bu eserde, «Ucuna bir ipek parçası takılan ve savaşlarda kullanılan mızrak» şeklinde anlatılmaktadır.

O çağlarda ünlü savaşçılar, taşıdıkları mızrağın ucuna «yak» denilen yaban öküzü ve at kılından, ya da ipekli kumaştan bir alâmet, bir işaret takarlardı. Her savaşçının kendisine özgü bir işareti vardı ve onunla tanınırdı. Ancak sonraları savaşçılar kendi alâmetleri yerine kabilelerinin, ya da birliklerinin alâmetlerini takmaya başladılar, işte bayrak kavramı böyle doğdu.

Gene aynı eserden alınan aşağıdaki şiirde 11. yüzyılda Oğuz Türkleri'nin bayrak kelimesini kullandıktan anlaşılmaktadır.

**«Ağdı Kızıl Bayrak
Toğdı kara toprak
Yetşü gelip «uğrak»
Tokşip anın giçtimiz»**

Şiirde, kızıl bayrak, yükseldiği zaman kara toprağı havalandıran ve bütün bir savaşçı topluluğunu arkasından sürükleyen bir kudret, bir alâmet olarak anlatılmaktadır. 11. yüzyılda Oğuz Türkleri'nin kızıl renkli bir bayrağı vardı ve ona bugün de olduğu gibi bayrak deniliyordu. Bu örnek, kelimenin hiç bir değişiklik geçirmeden zamanımıza kadar geldiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Çağatay sözlüğünde bayrak «baydak» şeklinde söylenir. Bu kelime de Azerî lehçesinde bayrak karşılığını taşımaktadır.

Bütün bu örneklerden anlaşılacağı gibi bayrak kelimesi çok eskidir ve hiç bir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiştir. Bayrak sözü öncekileri, sadece savaşçıların, savaşlarda taşıdığı mızrağın adıyla, devlet teşkilâtları kuvvetlendikçe devletin, milletin ve

millî varlığın timsali olmuştur.

Kullanılan ilk bayrakların çoğunlukla kırmızı renkli olduğunu biliyoruz. Kırgızlar'ın «Manas» destanında bayrak, «kızıl» renkli olarak tasvir edilmektedir. Aynı zamanda, Şamanlık devrinde ruhların şerefine dikilen bayraklar da aynı rengi taşımaktadır. Ancak, bu ilk bayrakların şekilleri pek bilinmemektedir.

İSLAM'DAN ÖNCE TÜRK BAYRAĞI

Türkler, eskiden beri bayrağa büyük önem vermiştir. Birçok kelime zamanla kaybolup yerini Arap ve Fars kelimelerine bıraktığı halde, bayrak sözü benliğinden hiç bir şey kaybetmeden zamanımıza kadar gelmiştir.

İslâm'ın doğuşundan önce var olan çeşitli Türk devletlerinin bayrakları hakkında elimizde kesin ve yeterli bilgi yoktur. O çağlarda yazılan eserlerin de bu konuda verdiği bilgi yetersizdir. Ancak o sıralarda Türkler'le sıkı siyasî ve ekonomik bağlar kurmuş olan çeşitli devletlerin bayrakları, bize Türkler'in de çeşitli

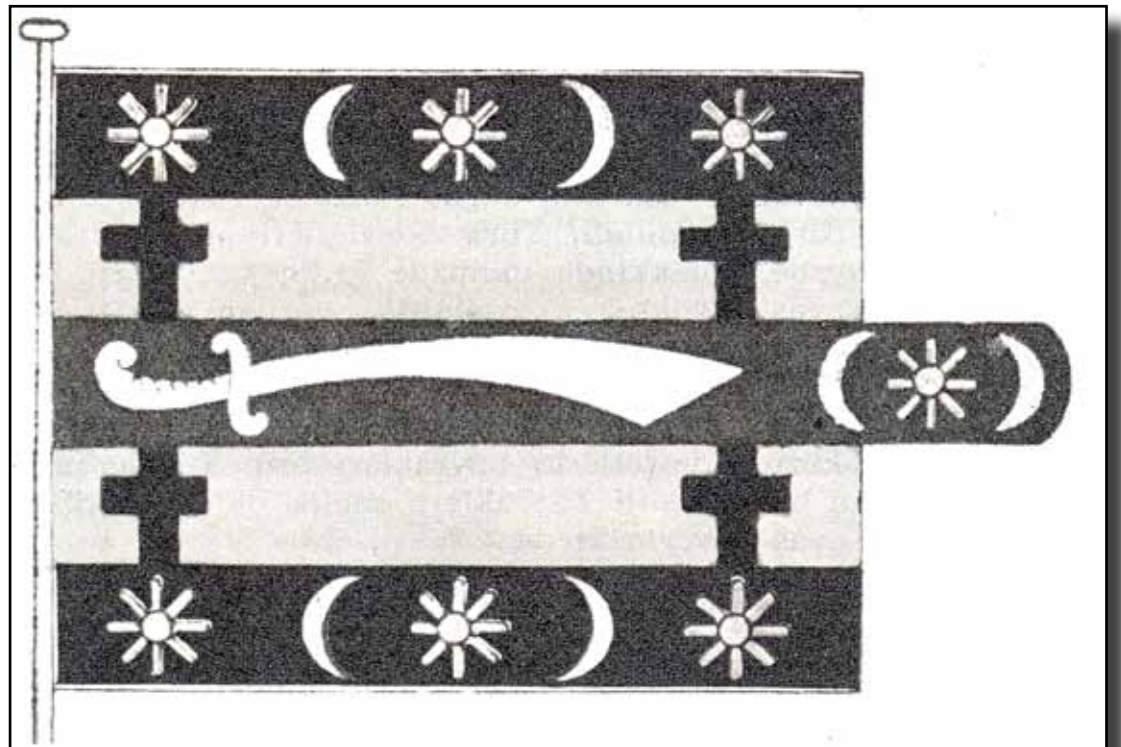
bayraklara sahip olduğu izlenimini vermektedir.

Hun İmparâtorluğu'nun çeşitli tuğ ve bayrakları vardı. Ancak bunların şekilleri bugüne kadar çözülememiş meçhuller arasında kalmıştır. Bazı tarihler Attila'nın üzerinde başı taçlı, bir tuğrul kuşu resmi bulunan bayrağı olduğunu yazar.

Asya Hunları'nda hükümdarların altından yapılmış kurt başlı bayrakları bulunduğu ve hâkimiyeti altında bulunurken isyan eden devletlere bu bayrağı gönderdiği de bugün bilinen gerçekler arasındadır.

Aynı çağlarda hüküm süren Kırgızlar'ın kırmızı renkli bir bayrağı vardı. Diğer Türk halklarından İdil ve Tuna Bulgarları, at kuyruğundan yapılmış tuğlar kullanırdı. Ancak daha sonraları bunların yerini bayraklar aldı.

Peçenek Türkleri'nin de çeşitli bayrakları vardı. Bazı tarihçiler bu bayrakların çoğunlukla Osmanlı devrindeki yeniçeri bayraklarına benzediğini ileri sürerlerse de bu iddiaları ispatlayacak de-

Bir Moğol Bayrağı.

Barbaros Hayrettin'in sancağı.

liller bulunamamıştır.

Bugün bile tarihçiler arasında münakaşa konusu olan bir durumu burada varmakta yarar görüyoruz. Firdevsî Şehnâme'sinde Türk-İran savaşlarından söz ederken, Saka Türkleri'nin hükümdarı Alp Er Tunga'nın bayrağının siyah renkli olduğunu söyler ve bu bayrağın üstünde kurt, ejderha, kaplan, arslan gibi türlü şekiller bulunduğunu açıklar. Ancak bu bilginin doğruluğu bugüne kadar saptanamamıştır. Bir kısım tarihçiler, Firdevsî'nin kendi yaşadığı devrin bayraklarını. Saka Türkleri'nin bayraklanymış gibi gösterdiğini kaydeder.

İSLÂM'DAN SONRA TÜRK BAYRAĞI

Türkler, İslâm dinini kabul ettikten sonra da kendi ananelerine sadık kalmasını bildiler. Aslında, Arap kabileleri İslâm'dan önce de bayrak kullanırlardı. O çağlarda hükümdara, kumandana ve askerî kıtalara ait çeşitli bayraklardan başka büyük şehirlerdeki esnaf kuruluşlarının da bayrakları vardı.

Hazret-i Muhammed'in, Hicret'in birinci yılında bir mızrağın ucuna düz ve ak renkli bir kumaş takarak bayrak olarak kullandığını biliyoruz. «Livây-ı Beyzâ» adı verilen bu ak bayrak, Hayber savaşına kadar kullanılmış, ondan sonra ise siyah renkli büyük bir bayrak, alâmet olarak alınmıştı. Buna da «Râyet» adı verilmişti.

Emevîler ve Abbasîler zamanında bu bayraklar türlü renkler almaya başladı. Emevîler beyaz, Abbasîler ise siyah bayrak kullanıyorlardı. Bu bayraklar üzerinde hükümdarın ünvan ve alâmetleri de işleniyordu.

İlk Müslüman Türk devletlerinden olan Gazneliler de siyah renkli bayrak kullanmışlardır. Abbasîler ile geniş temaslarda bulunan Gazneliler'in onların etkisi altında kalarak bayraklarına siyah rengi seçmiş olmaları, yakın bir ihtimaldir. Bu bayraklar üzerine kumandanların ve hükümdarların isimleri yazılır, ayrıca ay ve arslan şekillerine de yer verilirdi.

Karahanlılar'ın bayrağı hakkında bilgimiz çok azdır. Dîvânü Lûgati't-Türk'te Karahanlılar'ın çeşitli tuğları bulunduğu söylenir. İlk kez bu devirde devlet bayrağı «Al» adı verilen turuncu kumaştan yapılmıştır. Ancak bundan sonra kırmızı bayrakların kullanıldığı mevcut kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Selçuklular'da, Büyük Selçuklu İmparatorluğu kurulmadan önce her kabilenin kendisine özgü bayrakları vardı. Siyah renkli bu bayraklar üzerinde kabile reislerinin alâmetleri yer alıyordu. Ancak devletin kurulmasından sonra hâkimiyet sembolü olarak bir tek bayrak kullanılmaya başlandı. Bu bayrağın üzerinde ok ve yayın yer aldığı ileri sürülmekteyse de, bu, kesinlikle saptanamamıştır. Ancak bulunan bazı Selçuklu paralarında görülen ve daha sonraları da fermanlarda tuğra olarak kullanılan ok ve yay bu iddiayı kuvvetlendirmektedir.

Daha sonraları Anadolu Selçukluları da siyah bayrak kullandılar. Orduda ayrıca sarı ve kırmızı renkli bayraklar da kullanılıyordu. Bunların üzerine hükümdarın ünvan ve alâmetleri yazılıyor ve öldüğü zaman bayrağı da türbesine konuyordu.

Orduda kullanılan bayraklar arasında üzerinde ejderha resmi olanlar da vardı. Bu da Selçuklular'da eski Türkler'den kalma bir geleneğin (bazı hayvanları uğurlu saymak) devam ettiği göstermektedir. Bayrağın üzerine altın olduğu tahmin edilen bir madenden hilâl şekli konuyordu.

Eyyûbîler, Fatimî ve Selçuklu geleneklerinin etkisi altında kaldıklarından, bayraklarına renk olarak sarıyı seçmişlerdir. Bunun üzerinde diğer Müslüman Türk devletlerinde görüldüğü gibi hükümdarın adı bulunurdu. Batı kaynakları daha sonra bu bayraklarda hilâl kullanıldığını söylerler. Gerçekten de Haçlı seferleri sırasında kaleme alınmış eserler Hristiyanların haç işaretiyle karşı,

Eyyûbîler'in hilalli bir bayrak kullandığını belirtir.

Memlûk İmparatorluğu'nda da sarı bayrak devam etmiştir. O devirde bayrakların çok değerli taşlar ve mücevherlerle süslenmeye başladığını görüyoruz. Gene Eyyûbîler'de olduğu gibi bayrakların tepesinde hilâl bulunuyor, bu hilâl altın veya gümüş gibi değerli bir madenden yapıliyordu. Bunun dışında üzerine zafer ayetleri işlenmiş, ordu da kullanılan yüzden fazla bayrak vardı. Memlûk'ların baş şehri olan Şam'da sarı zemin üzerine beyaz hilalli bir bayrak kullanıldığı ele geçen vesikalardan öğrenilmiştir.

Moğollar'da önceleri eski Türkler'de olduğu gibi yak kuyruğundan yapılmış tuğlar kullanılırdı. Bu tuğ dokuz perçemliydi. Perçem sayısının dokuz olmasına neden, bu sayının Türkler arasında uğurlu sayılmasıdır. Bu geleneğin izlerine de daha sonraki devirlerde rastlanmıştır. Bazı kaynaklarda Cengiz'in bayrağının beyaz zemin üzerine siyah bir hilâl olduğu yazılıdır. Ancak bunun ne dereceye kadar doğru olduğunu saptamak mümkün olmamıştır. Bugün tarihçilerden bazıları bu bayrağın varlığını kabul, bazıları da reddetmektedir. Ancak Cengiz devrinde hilâlsiz, beyaz bir bayrak kullanıldığı kesinlikle bilinmektedir.

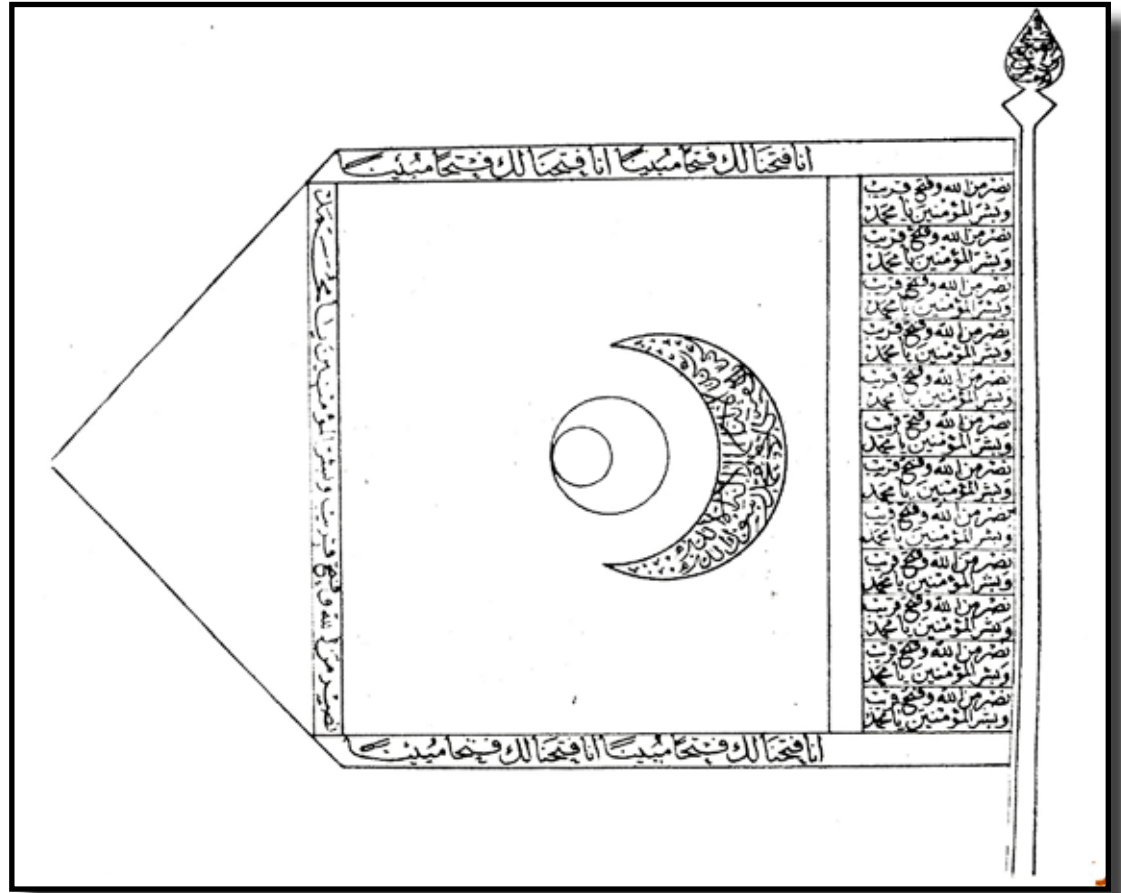
Timurlular'da çok çeşitli bayraklar vardı. Timur, hükümdarlık alâmeti olarak beyaz bayraktan başka sarı, kırmızı ve mor renkte bayraklar kullanmıştır. Bu bayraklardan Timur'un meşhur Anadolu seferini yazan eserlerde bahsedilmektedir. Gene bu kaynaklar Timur'un bayrağında şahsına ait bir damga olan üç küçük yuvarlağın bulunduğunu belirtmektedir. Bayrakların tepesinde ise metal hilâller bulunmaktadır.

Karakoyunlular ile Akkoyunlular'ın bayraklarında birer kara ve ak koyun bulunmaktaydı. Karakoyunlu hükümetinin bayrağı beyaz zemin üzerine kara bir koyun resmi taşıyordu ve bu koyun, devlete ismini vermişti. Akkoyunlular ise beyaz üzerine, gene aynı renkli bir koyun resmi bulunan bayrak kullanırlardı. Bunlardan başka orduda kullanılan ve üzerlerine zafer ayetleri işlenmiş bayraklar da vardı.

12. yüzyılda Anadolu'da kurulmaya başlanan Anadolu beyliklerinin bayrakları hakkındaki bilgimiz azdır.

Aydınöğulları'nın yeşil bayrak, Sinop ve civarında kurulmuş bulunan Candaroğulları'nın kırmızı renkli ve sarı aylı bir bayrak kullandıklarını biliyoruz.

Keza, Tekeoğulları'nın beyaz zemin

Osmanlıda kullanılan Ak Bayrak.

üzerinde altı köşeli yıldız bulunan bir bayrağı vardı. Menteşeoğulları'nın ise elinde bayrak tutan bir arslan resmini içeren bayrak kullandıkları, bazı eserlerde verilmektedir. Bu bayrağın üzerinde bütün ortaçağ ve İslâm devletlerinde beylerin isim ve lakapları yazılıydı.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA BAYRAK

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk bayrak ve sancakları hakkında bugün elimizde kesin bilgi yoktur. Ancak, daha sonraki devirlerde yazılmış bazı eserlerde Osmanlılar'ın ilk bayrağının beyaz renkli olduğu kaydedilir.

Âşıkpaşazâde tarihi de Sultanhisarı'nı fetheden Osman Bey'e Selçuklu hükümdarı tarafından bir bayrak gönderildiğini ve daha sonraları bu bayrağın kullanıldığını yazmaktaysa da bayrağın şekil ve rengi hakkında bilgi vermemektedir.

Neşrî, tarihinde aynı şeyleri yazar ve bayrağın beyaz renkli olduğunu söyler. 14. yüzyılda Osmanlılar'da kırmızı renkli bayrağın kullanıldığını Âşıkpaşazâde'nin şu satırlarından okuyoruz:

«**Alaşehirin kızıl eflatisini sancak ederlerdi, hil'at anı giydirelirdi.**»

Daha sonraları Osmanlı İmparatorluğu'nda çeşitli bayraklar kullanılmaya başlandı.

Hükümdara ait bayraktan başka devlet ricalinin, beylerbeyi ve sancak beylelerinin, donanma kumandanlarının kendilerine özgü bayrakları olurdu. Yeniçeri ocaklarının da çeşitli bayrakları vardı.

Yeniçeri bayrağı, yarısı yeşil, yarısı kırmızı renkli olup, ortasında sarı sırma ile işlenmiş, bir zülfikar bulunuyordu.

Topçu ocağının bayrağı kırmızıydı ve bir top resmini içerirdi. Humbaracıların bayrağında gene aynı zemin üzerinde bugünkü havana benzeyen bir şekil yer alıyordu.

Silâhtar bölümünde sarı, sipahi bölümünde ise kırmızı renkli, üzerlerinde ikişer beyaz hilâl bulunan bayraklar vardı. Kapıkulu ve eyalet askerlerinin kullandıkları bayraklar da değişti.

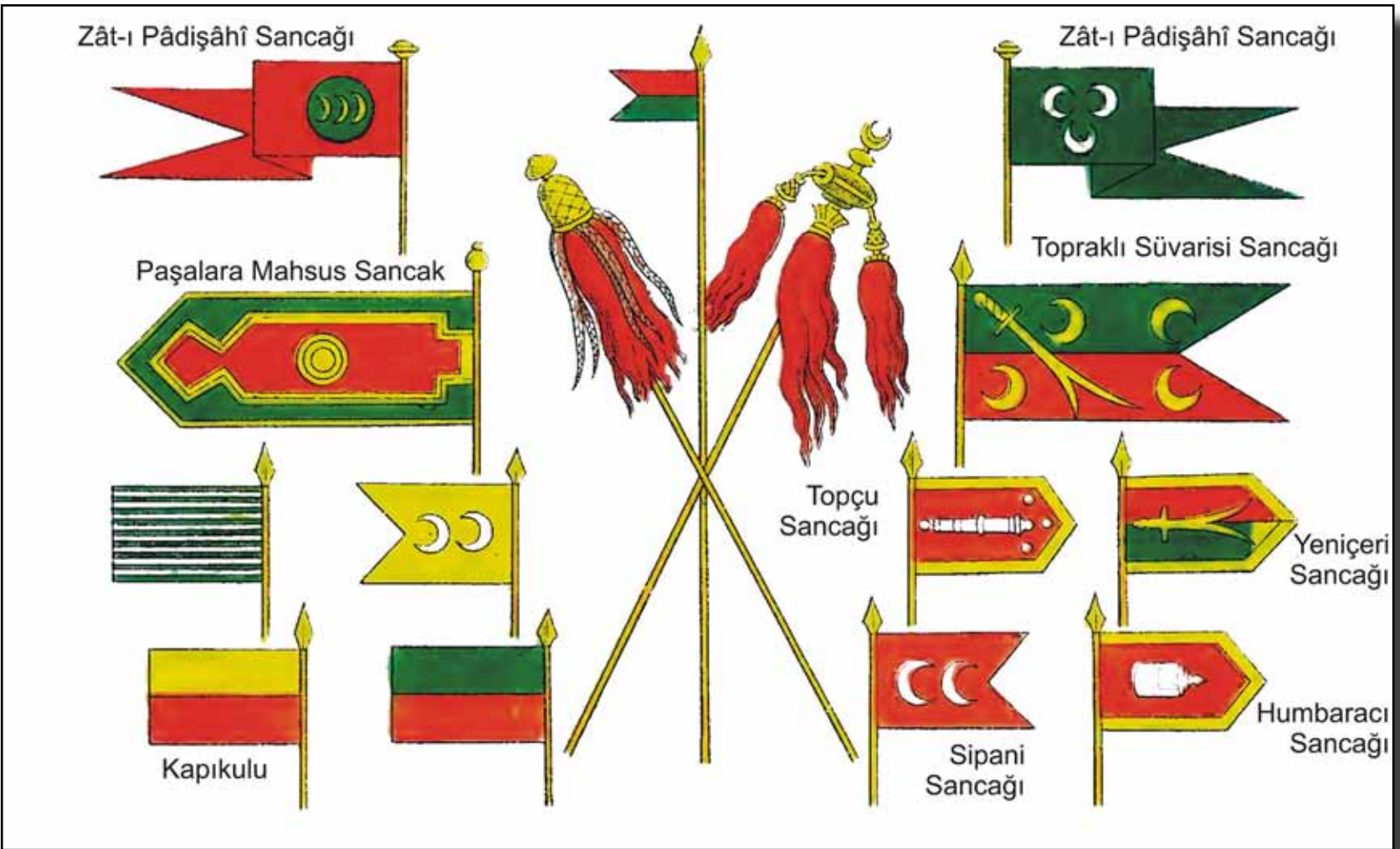
Kapıkulu süvarisinin mızraklarının ucunda, yarısı kırmızı, yarısı yeşil, uç tarafı yırtmaçlı bir bayrak mevcuttu.

Dursun Bey, tarihinde, Fatih devrinde kırmızı bayrak kullanıldığını şu şiiri ile açıklar:

«Eğer görse Gazi Umur Bey
Deye olmaya bu donanmadan yek
Mavnalar, kadirgalar bu üzere
Sanasın dağlar yürür su üzere
Cüdadın herbiri ol neyistan
Kızıl bayraklardan bir gülistan.»

Beyaz sancağın sadece padişaha ait olduğunu ve Fâtih'ten sonra II. Bâyezid, I. Selim zamanında da devam ettiğini kaynaklar yazar. Yavuz Selim'den sonra, Osmanlı soyuna geçtiği ileri sürülen mukaddes dinî bayrak da kullanılmaya başlandı. Kanunî devrinde bu bayraklara ek olarak yeşil ve siyah renkli bayraklar da kullanıldı.

Aslında yeşil renk Osmanlılar'da eskiden beri vardı. Çaldıran savaşında yeşil bayrak kullanıldığını Lûtfi Paşa tarihinde

Osmanlıda kullanılan bayrak ve sancaklar.

okuyoruz. Kanunî zamanında, Kapıkulu ocaklarında bu renk bayrakların kullanıldığı bilinir.

Fakat yeşil renk, donanmada, sancaklarda daha çok kullanılmıştır. Barbaros'un zülfikarlı bayrağının rengi yeşildir. Aynı zamanda, Rumeli süvarilerinin de aklına giderken yeşil bayrak çektiklerini Evliya Çelebi kaydeder.

Bugün Topkapı ve Deniz Müzesi'nde yüzden fazla bayrak ve sancak vardır. Genellikle beyaz, kırmızı ve yeşil olan bu bayraklardan bazılarında hilâl, bazılarında zülfikar, ay ve yıldız şekilleri bulunmaktaysa da bayrakların kime ve hangi devirlere ait olduğu, çoğunlukla, bilinmemektedir. Ancak bunlar arasında bulunan hilalli, güneşli ve yıldızlı bayraklar bize bu şekillerin Osmanlı İmparatorluğunda kullanıldığını kesinlikle göstermektedir.

Fevzi Kurdoğlu, «Bayrağımız» adlı eserinde çeşitli müzelerde bulunan bayraklarımızı inceledikten sonra Osmanlı hükümdarlarının kara, ak, yeşil ve kırmızı olmak üzere dört renkli bayrak kullandıklarını belirtir. Yazara göre bayraklar şu şekilde sıralanmıştır:

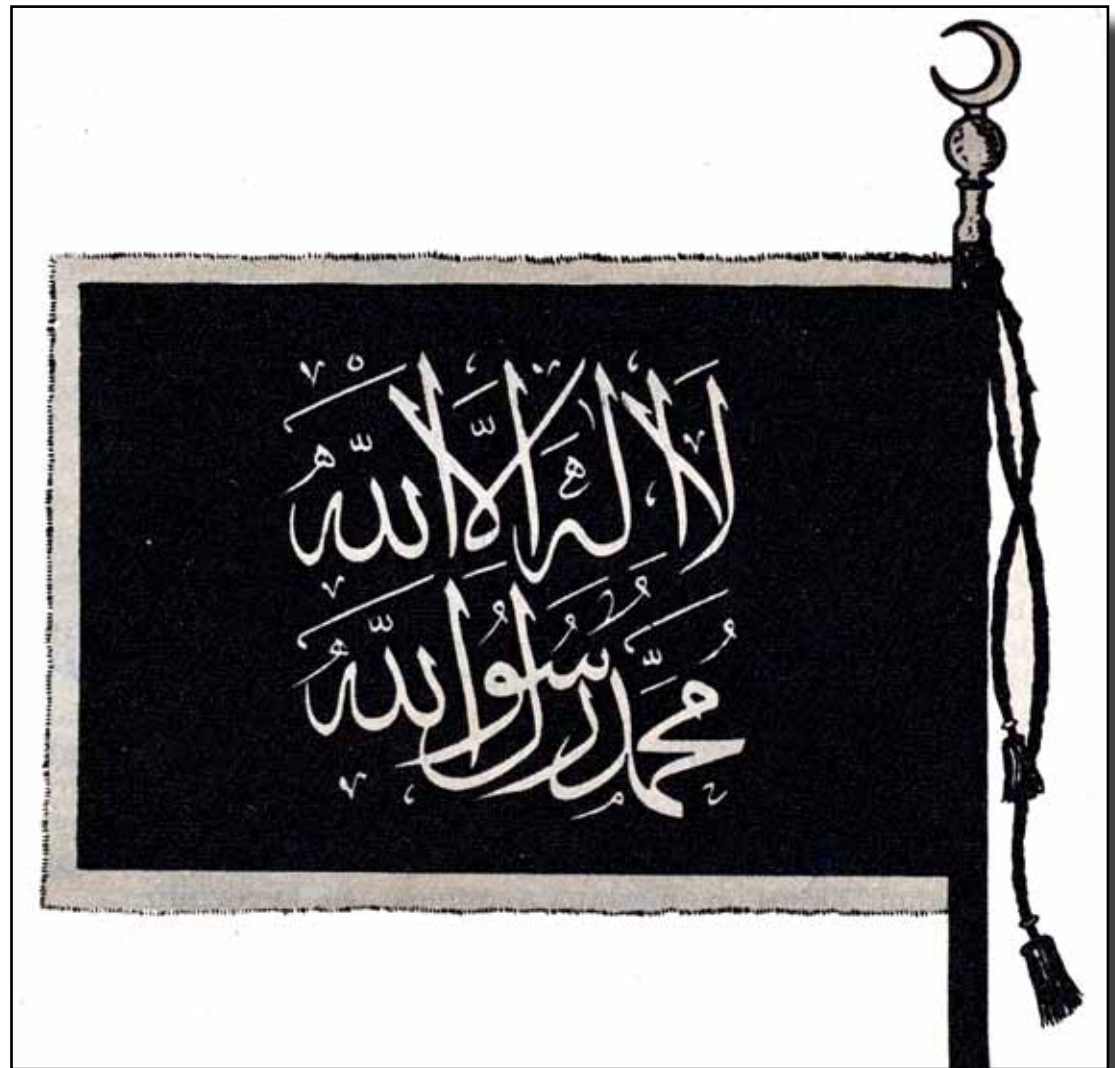
Kara Bayrak: Hz. Muhammed'in Râyet denilen bayrağına benzeyen bayraklardır.

Ak Bayraklar: Beyaz renkli olup üzerlerinde çeşitli ayetler bulunmaktadır.

Yeşil Bayraklar: Bu bayraklar, kaynaklarını dinî düşüncelerden alır ve üzerinde hilâl ve güneş motifleri ile birlikte

Kelime-i Şahadet, Sûre-i Fetih'ten parçalar bulunur.

Kırmızı Bayraklar: Bu bayrakların üze-

Beşinci Mehmet Devrinde Kullanılan Bir Alay Sancağı

rinde zülfikâr, güneş ve ay vardır.

Fevzi Kurdoğlu'nun sıralaması mevcut bayraklara dayandığı için gerçektir. Ancak o da hangi bayrakların, hangi devirlerde kullanıldığını bildirmediği için incelenmesi, genel bir sıralama olmaktan ileri gidememektedir.

I. Mahmud'dan sonra donanmamızda özellikle yeşil renkli sancaklar kullanılması dikkati çekmektedir. Bu sancakların üzerinde üç hilâl bulunduğu ve bazılarının da zülfikâr resmini içerdiiği bilinmektedir.

Bayrak, yenilikçi bir padişah olan III. Selim devrinde yeniden ele alınmıştır. O zamana kadar bayraklarda çeşitli şekiller kullanılırken sekiz köşeli bir yıldız eklenmiştir.

III. Selim'in bayraklarda yaptığı düzenleme, bu kadarla kalmamış, çeşitli yerlerde kullanılmak üzere yeni bayraklar oluşturmuştur. Ticaret limanlarına, Karadeniz ve Akdeniz tüccarlarına özgü bayraklar gene bu devirde kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin Akdeniz'de sefer yapan tüccarların kalyonlarında alt alta

üç renkten mavi, sarı, kırmızı şekilli bir bayrak kullanıldığı bilinmektedir. Öte yandan limanlara ait bayraklar arasında İstanbul limanı üç hilalli yeşil bayrağı ile hemen dikkati çekmektedir. Trablusgarp Beylerbeyi'nin bayrağı da aynıdır. Bu arada hükümdara ait taht gemisine çekilen sancak, kırmızı renkliydi ve üzerinde Selim'in tuğrası yer alıyordu.

II. Mahmud devrinde de ay yıldızlı al bayrak kullanılmıştı. Ancak yeniçeri ocağının kaldırılması ile bunlara ait bayraklar da kullanılmamaya başlanmıştır. Bir ara, yeniçerileri hatırlattığı için bayrak kelimesinin kullanılması da yasak edilmiş ve yerine sancak kullanılmıştır. Ayrıca bu devirde II. Mahmud tarafından kurulan «Asâkir-i Mansure-i Muhammediye» askerleri, Peygamberin bayrağından örnek alınarak yapılmış, siyah bayrak kullanmıştır.

Abdülmedid devrinde gene aynı bayrak kullanıldı. 1840 yılında basılmış bir albümde bulunan bayraklar genellikle kırmızı renklidir ve ay yıldızı içermektedir. Yeşil renk bu devirde çoğunlukla

hacı gemileri için kullanılmıştır. Bayrak, millî bayrağın aynı olup, yalnız rengi değişti. Gene bu devirde kullanılan ve Osmanlı hanedanını temsil eden bayrak, koyu vişne renkliydi ve ortasında içi boş sekiz köşeli bir güneş bulunuyordu.

Ancak gene bu yıllarda basılan altın ve gümüş paralarda sekiz köşeli yerine, beş köşeli yıldız kullanılmaya başlanmıştır. Bu değişikliğin, daha sonra bayrağı da geçeceğini görüyoruz. Böylece bugünkü Türk bayrağı, kesin şeklini (yani ay ve beş köşeli yıldız) Abdülmecid'in son zamanlarında almıştır. Meşrutiyet devrinde de bayrak şeklini korumuş, ancak donanmaya ait sancaklarda bazı değişiklikler yapılmıştır.

Cumhuriyetten sonra saltanat bayrağı, halifeliğin kaldırılmasından sonra da halifelik bayrağı kaldırıldı. Millî bayrak ise sürekli olarak kullanılıyordu.

29 Mayıs 1936 tarihinde kabul edilen Türk Bayrağı Kanunu ve 1937 yılında yürürlüğe giren Bayrak Kararnamesi ile Türk Bayrağı en son ve en güzel şeklini aldı

A medieval manuscript illustration depicting a group of people in a room. In the foreground, a woman in a blue dress and white collar is seated, looking down. Behind her, a man in a white shirt and dark vest is visible. To the right, a person in a blue tunic and red and white striped skirt is seated. The background shows a wooden wall and a window. Overlaid on the image is large, stylized green text with a yellow outline, reading "Corbaci", "Nasi", and "igerdik?".

Corbaci
Nasi
igerdik?

Ord.Prof.Dr.A.Süheyl Ünver

Buna inanıyorum ki, az söyleyenler ve az yazanlar özlü konuşuyor. Bilmeyenler de uzun uzun neler söyler... Örneğin bir yemek konusu açıldı mı, eskiden bir kâsedeki çorbaya kaşığımızı daldırarak yediğimizi, ağızları temiz olmayanların salyalariyle karışan çorbaları herkesin içtiğini, hayalî nefretlerimizle tekrar ederiz. Halbuki emin olun olay böyle değil. Mazimize dönemeyiz. Ama onun ince taraflarını bilmeyerek inkârımız da «ben soysuzum» demektir. Yok böyle şey... vet, yemekte çorbaya kaşık böyle sokulmalı diye yazılı bir tüzük yoktur. Yok ama, geleneği var. Tarihimizin, medeniyetimizin sözlü tüzükleri yok değil ki... İşte bu gelenektir. Bir millet esaslı ve mükemmel geleneklerle yönetilir. Biz eski geleni yıktık. Fakat ona lâıyk yenisini koyamadık. Sanki her tarafı medenî imiş gibi, gelsin Batı'dan. İyi olanları değil, kötülerini de makbulümüz, diyoruz.

Hani yemek yemeden önce el yıkama geleneğimiz? Bunu yemekten sonra da yapmamız ne oldu? Ya pis sokaklarda yürüdüğümüz ayakkabılarla evlerimize girmek. Geri kafalı cevap hazır: "Siliyoruz. Efendim" Nereye ve nasıl?

BATI MEDENİYETİ DOĞU MEDENİYETİ

Medeniyet, körü körüne Batı'yı tak-

lit etmek değildir. İşte Japonlar: dünyanın en medenî milletlerinden biri. Onlar şekilde kalmamışlar. Kafalarını medenîleştirmişler, ama 500 sene önceki geleneklerini koruyorlar. Hiç de maziden nefret etmiyor, üstelik geri de kalmıyorlar. Japonlar'ın bir yemek yiyişi var: Sanki bir mâbette ibâdet ediyorlar, dersiniz. Bugün, Japonya'da yemek bundan farksızdır. Tarihte de bizim medeniyetimizin parlak, tıpkı ibâdet gibi şekilleri var, çorbaya sokulacak kaşığa kadar dikkat etmişiz. Hepimiz biliyoruz ki kaşığın önce bir sapı vardır. Sonra bu sapın ucu yarı yumurta biçiminde bir oyukla sona erer. Kaşık, eskiden sağlam ağaçtan ve bağadan yapıldı. Şimdi metal yapılıyor. Doğrusu bu iş pek ileri gitti. Temizlenmesi ve kaynaması kolay. Hem de ne bozulur, ne paslanır. Artık eskiye dönemeyiz. Yalnız şunu unutmayalım ki, bugün değil, eskiden de çorba, pilav, hoşaf ve sütlaç gibi tatlıların ayrı kaşıkları vardı. Gelecek yemeklere göre değiştirilirdi. Bağadan yapılan kaşıklar daha çok sulu tatlılarda kullanılırdı.

KAŞIK NASIL TUTULUR?

Çorba kaşığı çukurunun sağ ve sol kenarları ile ucu vardır. Günümüzde bu gibi yiyecekleri ve içecekleri önümüze çekilen ayrı tabaklarda yediğimize göre,

kaşığın istediğimiz tarafını ağızımıza sokarız. Ama eskiden öyle değildi. Çorba içmenin de bir usulü vardı. Eskiden kaşığın ucundan bir şey içilmezdi. Kaşığın dıştaki sağ kenarı çorbaya daldırılmaz, sadece yüzeyine değdirilir ve hafifçe eğip yarıya kadar batırılarak alınırdı. Bundan sonra içenin tarafındaki sol kenarı ortasına dudak değdirilerek içilirdi. Yani kaşığın dudak değen tarafı çorbaya sokulmazdı. Gelenek bunu ayıp sayar, iğrenç bulurdu. Şüphesiz bu ihtar edilemezdi ama çirkinliği, hoş gitmeyen bakışlarla hafifçe ifade edilirdi. Biz, eskiden ortak yemeklerimizde, hatta evlerimizde bu derece düzenliydik.

TARİHLERİMİZİN EKSİK TARAFI

Bu küçük yazı, kesinlikle yazdılması üzerinde durduğumuz, medeniyet tarihimizin bir küçük kısmıdır.

Tarihlerimiz yanlış bir teşhisle padişahlarımızın devirlerine bağlanarak, yalnız savaş ve yönetim adamlarının iyi ve kötü tarafları yazılmış. Bizler her yüzyılda, ne yer ne içerdik? Ev hayatlarımızı, sosyal düzenimizi, ilim ve medeniyet çalışmalarımızı millet olarak, bunlara meraklı küçük bir zümreyi dışarıda tutarsak, bilmiyoruz. Bu işittiklerimizi millet olarak toplayalım, ya yayınlalım yahut yazanlara bildirmeyi bir vatan borcu sayalım.

Eski devirde çorba içerneli gösteren bir minyatür.

Eski İstanbul Eğlenceleri

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey
1922 tarihli Sabah ve Alemdar gazeteleri tefrikalarından
derlenerek "Tercüman 1001 Eser" serisinde yayınlanan
"Bir Zamanlar İstanbul" kitabından alınmıştır.

Geçmiş zamanlarda yaptığımız savaşların yenilgilerinden doğan üzüntüler, Kırım Savaşı'nda İngiltere ve Fransa ile yaptığımız antlaşma sonunda kazandığımız galibiyetle gerek halk ve gerekbe devlet adamları, huzur ve sükûna kavuştu. Batı mimarisi örnek alınarak yalılar, köşkler, konaklar yapıldı ve bu binaların içi de, batı stiline uygun döşendi. Alafranga sofralar, sazlı sözlü pek parlak ziyafetlere heves edildi. Eskiden yapılan helva sohbetlerine karşı Galata ve Beyoğlu'nda alafranga eğlenceler düzenlenmeye başlandı. 1856 ve 1857 yıllarında Nişantaşı'nda iki kez padişah çocuklarının zıfak ve sünnet düğünleri düzenlendi ki, her ikisi (1) de son derece şatafatlı idi. Bunları gören

halk da, aynı ölçüde sefahata özendi, o kadar ki, yeniden bir Lâle Devri hayatı başladı.

(1) 1856 tarihinde yapılan düğün Şehzade Reşat, Burhaneddin ve Kemaleddin Efendilerin sünnet düğünü idi. 1857 yılında Sultan Mecidin kızı Cemile Sultan'ın Fethi Paşazade Cemalleddin Paşa'ya, gene Abdülmecid'in diğer kızı Münire Sultan'ın Mısır Valisi İbrahim Paşa ile evlendirilmeleri düğünü idi. Birinci düğün oniki gün, ikincisi oribeş gün sürmüştü.

SÜNNET DÜĞÜNÜ NASIL OLMUŞTU?

Bu düğün, İstanbul'da görülmemiş bir düğündü. O kadar ki, yapılan masraf, devlet bütçesini sarsmıştı. Bu bakımdan, Ali Rıza Bey'in birkaç

satırla kaydettiği düğünü, Mustafa Ragıp Esat'ın (Bir Devrin Tarihini Konaklardan Dinleyelim) başlıklı yazı serisinden aynen aktarıyoruz. "Son Posta 8 Mayıs 1944"

«Hünkârın iki büyük oğlu Murad (Beşinci Sultan Murad) ve Abdülhamid Efendiler (İkinci Sultan Abdülhamid), delikanlı yaşta ve daha önce sünnet olduklarından bu «surru hümayun» Şehzade Mehmet Reşat (Beşinci Sultan Mehmet), Kemalettin (2) ve Süleyman (3) Efendilerin sünnet olmaları şerefine düzenlenmişti: (1274 — 1858).»

(2) Kemaleddin Efendi, 1908 meşrutiyetinden önce vefat etmiştir. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın 29 Mayıs 1329 (1913) de katli nedeniyle idam edilen eski

Kağıthane eğlenceleri.

Kağıthane'de eğlenen kadınlar.

sadrâzamlardan Tunuslu Hayrettin Paşa Zade Damad Salih Paşa'nın eşi Münire Sultan'ın babasıdır.

(3) Süleyman Efendi, Birinci Dünya Savaşı'nın başkomutan vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan'ın babasıdır. Meşrutiyetin ilânından sonra ölmüştür.

ŞEHZADELERİN SÜNNET DÜĞÜNÜ

1277 Recebinde dünyaya gelen, Padişahın son oğlu Mehmed Vahidettin Efendi (Altıncı Mehmed) o tarihte henüz doğmamıştı.

Sünnet düğünü için uygun görülen yer, o zamanlar (Sakızağacı) denilen Teşvikiye Camisinin çevresindeki arazi ile İhlamur'un Nişantaşı tarafındaki sırtlarını oluşturarak bugün (Topağacı) adını taşıyan düzlükten ibaretti. Sultan Mecid düğününün tam bir ihtişam içinde yapılmasını emrettiği için bu geniş alana, bir karış toprak boş kalmaması koşuluyla, binlerce İran, İzmir halısı serilmişti. Sarayda bulunan eski tarihî çadırlardan başka düğün nedeniyle özellikle yaptırılan gayet süslü çadırlar kurulmuştu. Çok pahalı ve değerli kumaşlardan yapılan ve göz alıcı bir güzellikteki yüzlerce çadırın bir araya gelmesi, renkli bir ordugâh etkisini veriyordu. Düğünde geceleri yapılacak eğlenceler ve verilecek ziyafetler için rengârenk avizeler

içinde onbinlerce mumun ışığı, gündüz aydınlığını verecek kadar kuvvetli idi. Bu nedenle, düğünün devam ettiği sürece, bütün şehir de baştan başa donanmıştı.

Çoğu Payitaht (İstanbul) halkından olmak üzere memleketin her tarafından getirtilen onbin çocuk da, şehzadelerle beraber sünnet edilmişti. Bu çocukların fakir halka mensup olmalarına dikkat edilmekle beraber, arada saray mensuplarının ve devlet memurlarının da çocukları vardı. Kurulan çadırlardan bir kısmı sünnetli çocukların yataklarına, üst tarafı da davetlilerin ziyafet sofarlarıyla dinlenmelerine ayrılmıştı. Çadırların kapladığı alanın dışındada binlerce insanın hep birlikte oturabileceği uzunlukta sofralar hazırlanmıştı. Sünnet olacak şehzadelerin çadırı, düğün yerinin tam ortasında, padişaha, vekiller ve sefirlere özgü çadırların bulunduğu kısmı işgal ediyordu. Şehzadelerin elbisesi, kürklü keşmir kumaşlardan yapılmış, başlarında hazinenin en değerli elmas, zümrüt, yakut ve incilerinden yapılmış sorguçlu takeler vardı.

HER SÜNNETLİ ÇOCUĞA BEŞER ALTIN HEDİYE EDİLMİŞTİ

Şehzadelerin şerefine sünnet edilen on bin çocuktan her biri iç çamaşırın-

dan ayakkabı ve elbisesine kadar baştan başa giydirilmiş, bunlara düğün hediyesi olarak Padişah tarafından beşer altın verilmişti. Düğüne o devrin bütün vekilleri, vezirleri, devlet ricali, memurlar özellikle davet edilmişlerdi. Davetliler, rütbe ve memuriyet derecelerine göre ayrı ayrı günlerde düğüne katılmışlardı. Düğün alanında müslüman kadınları bulunmadığından vekiller ve ileri gelen devlet adamlarının eşleri de ayrıca Dolmabahçe Sarayında, «Haremi hümayun» daki ziyafetlerde bulunmuşlardı. Kadın davetliler, başta olmak üzere, sünnet edilen şehzadelerin anneleri tarafından karşılanarak ikram edilmişlerdi.

Padişah İstanbul'daki yabancı devletlerin bütün elçileriyle kadınlı, erkekli bütün maiyetlerini, yabancı devletler tebalarının ileri gelenlerini, patriklerle İstanbul hahambaşısını, ruhanî reisleri ve sosyal mevkii olan gayrimüslimleri, eşleriyle birlikte, davet etmişti. Bu önemli davetlilerin getirdikleri çok değerli, yüksek fiyatlı nadide hediyeler şehzadelere ikram edilmiş, ikinci derecedeki davetlilerin hediyeleri de diğer sünnetli çocuklara dağıtılmıştı. Böylece padişah tarafından verilen beşer altından başka altın saat ve benzeri hediyeler alan diğer sünnetli çocuklar da vardı.

Düğünde çocukları ve davetlileri eğlendirmek için mevcut bütün araçlardan yararlanılmıştı. Alanın ortasında yabancı bir canbaz grubu, İstanbul halkının o zamana kadar görmediği marifetlerle genel ilgiyi çekiyordu. Ayrıca Payitaht'ın orta oyun, Karagöz ve hokkabaz grupları da birer birer hünerlerini gösteriyorlardı. Bundan başka Sultan Mecid'in Dolmabahçe'de yaptırdığı yeni tiyatro için Viyana'dan getirilen bir grup, burada temsiller vermiş, halka Avrupa tarzındaki tiyatroyu tanıttırmıştı. «Nişantaşı Sur-u Hümayunu» on iki gün geceli gündüzlü devam etmişti. Düğünün gayet parlak olmasına özellikle dikkat edildiğinden, hiç ara verilmeksizin, bütün düğün süresince yapılan şenlikler, eğlenceler ve verilen ziyafetler (Binbir gece masalları) 'nı andıran ihtişam ve tantana içinde geçmişti. Sarayın ve hükümetin resmî davetlilerden başka hemen bütün Payitaht halkı akın akın gelmiş, göz kamaştırıcı eğlence ve şenliklere katılmışlardı. Bunula birlikte düğüne davetsiz olarak gelenler de yemeksiz, ikramsız bırakılmamışlardı. Davetliler için kurulan sofralara saraydaki (Matbahı âmire) de yapılan en nefis yemekler yetiştirildiği gibi halka verilecek yemek için de İhlamur'da Matbah çadır-

ları kurulmuş, yüzlerce yemek kazanı kaynatılmıştı. Yemekler, tatlısıyla, bö-reğiyle pek çeşitli olarak hazırlanmış-tı. Bütün bu yemekleri hazırlamak için bin iki yüz aşçı ve yamağı çalıştırılmış. İstanbul'daki aşçılar yetmediği için çev-re vilâyetlerden yemek pişirmesini bi-len kimseler getirilmişti. On iki gün içinde, yarım milyon kişiden fazla insa-nın yemek yediği tahmin ediliyordu.

Padişahın bu görülmemiş cömert ihsanı, yalnız Nişantaşı'ndaki düğün alayına özgü değildi. Başta Payitaht ol-duğu halde imparatorluğun en uzak bucağındaki askere de bu nedenle zi-yafetler verilmişti.

DÜĞÜN MÂLÎ ÇÖKÜNTÜLER YAPMIŞTI

Öte yandan bu kadar debdebeli ya-pılan bu düğün, devletin âdeta mâlî yı-kımına neden olmuştu. Nitekim o ta-rihteki olayları yazan Vakanüvis Lütfi Efendi bakınız ne diyor:

«Senei sabıkaca icra edilen Sun'î hü-mayunlar ile hususatı saireden dolayı te-raküm eden borçlardan başka daire-i hümayun halkının bir müddeten beri iti-yad etmiş oldukları israfat ve yolsuz mü-bayaat, tediyesi müteassir birçok düyunu intaç etmişti. Düyunu mezkûr merhun ve emanet olarak bir takım müraselât ile deyn senedatının çoğu ecnebi tüccar ve bankerlerin kasalarına geçmişti.»

Lütfi Tarihi, israfın önünü almak üze-re sonradan devletçe alınan tedbirleri de hikâye etmektedir.

«İşte Osmanlı tarihinde pek az ben-zerine tesağuf edilen bu düğün yüzün-dendir ki, halk, (belki de, şehrin fetihin-den beri pek az ziyaretçiye tesağuf edi-len) buralarını tanımağa başlamış ve bu tarihten sonradır ki, (Nişantaşı) adını ta-şıyan bir semtin şehrin güzel, havadar te-peleri üstünde bulunduğunu görmüştü.»

SADABAT KASRI

Sadabad kasrı ile çevre binaları 1730 tarihinde Patrona Halil olayında tahrip edilmiş ve yıllarca harabe halinde kal-mıştır. 1871 tarihinde Üçüncü Selim bu binaları yeniden inşa ettirmiş ve bahar mevsimlerini burada geçirmeye baş-lamıştır. Sultan Mahmut 1828 tarih-inde çağlayanları ve kasırları tamir ettir-miş bunlara ek olarak çadır köşkü ye-niden inşa edilmiştir. Abdülmescit ve Abdülaziz'in sünnet düğünleri 1835 ta-rhinde burada yapılmıştır. Saray men-suptan ilkbaharları Sadabad'da geçir-meyi adet haline getirmişlerdi. Bir gün harem halkı çağlayanlarda eğlenirken bir cüce ile bir cariye derede boğuldu-

ğundan Sultan Mahmut bu âdeti kal-dırmıştır.

Silâhtar Ağa yakınında halâ te-melleri bulunan saray ile çiftlik İkin-ci Mahmut'un kızlarından Mehmet Ali Paşa'nın eşi Adile Sultan'a aitti. Sultan her sene baharı bu sarayda geçirirdi. Kâğıthane yokuşunun hemen alt ba-şında bulunan ve Atiye Sultan'a ait olan köşk ve çiftlik Sultan'ın ölümünden sonra Şehzade Hamit sık sık bu köş-ke gelir, çiftlik hayatı yaşamaktan zevk alırdı. Tahta çıktıktan sonra çiftlikte ge-çirdiği güzel günleri Şeyhülislâm Esat Efendiye anlatmış. İşte eskiden zengin ve fakir herkes kâğıthane civarını çok sever gezmek ve eğlenmek için ora-ya giderdi. Hasköy ve Ayvansaray sahil-lerinden itibaren Kâğıthane'ye kadar, olan sahillerde yükselen saraylar, köşk-ler ve lâle bahçeleri gözler önüne bir hayâl alemleri sererdi. Haliç'in o zamanki manzarası hayal edilerek şimdiki harap durumuna bakılacak olursa üzülmek kabil değildir.

HALİÇ MESİRELERİ

İstanbul halkı özellikle ilkbaharda kır eğlencelerine pek çok düşkündü. Kış-tan bıkan İstanbullular, ilkbaharın baş-ladığı Nevruz (4) gününü evde ve kah-velerde geçirmeyi büyük bir kayıp sa-yarlar, her fırsatta kırlara ve çayırlara koşarlardı, ilkbahar gelince açık hava-larda Eyüp'e giderlerdi. Kadınlar türbe bahçesinde, erkekler kebabçı ve kay-makçı dükkânlarında toplanır yemek-lerini yedikten sonra eğlencelere baş-larlardı. Gene kadınlar salıncak sallanı, birbirini gıdıklar ve kulaklarına bîr şey-ler söyleyerek gülmekten katılırlardı. Erkekler Cuma namazından sonra bos-tan iskelesinde sıra kahvelerde oturup

dağların zümrüt gibi yeşilliğini, çiçekleri ve derenin güzel manzarasını seyrte da-larlardı. Eyüp'ün üst tarafında. Rami çift-liği arkasındaki küçük köyde İşçiler Oca-ğı Dairesi vardı. Bu bina bugün de var-dır. Eskiden bu işçiler saraya gerekli olan koyunları otlatır ve muhafaza ederler-di. Bu ocak işçileri kendilerine özgü bü-yük püsküllü fes giyerlerdi ve kırk kişi-den ibaretti. Bunların pişirdiği döner ve kuyu kebabları pek meşhur ve gayet le-zetli olduğu için bu yemekleri sevenler ta uzaklardan at ve arabalarla gelirlerdi. Kebabları nefis koyun yoğurdu ile kırla-rın ve çayırların güzel manzarasına baka baka yerlerdi.

(4) Eskiden Nevruz günü (22 Mart) Ye-niçeri Ağası Vekillere ziyafet verirdi. Baha-rattan şekerli macun yapıp yenmesi âdet idi.

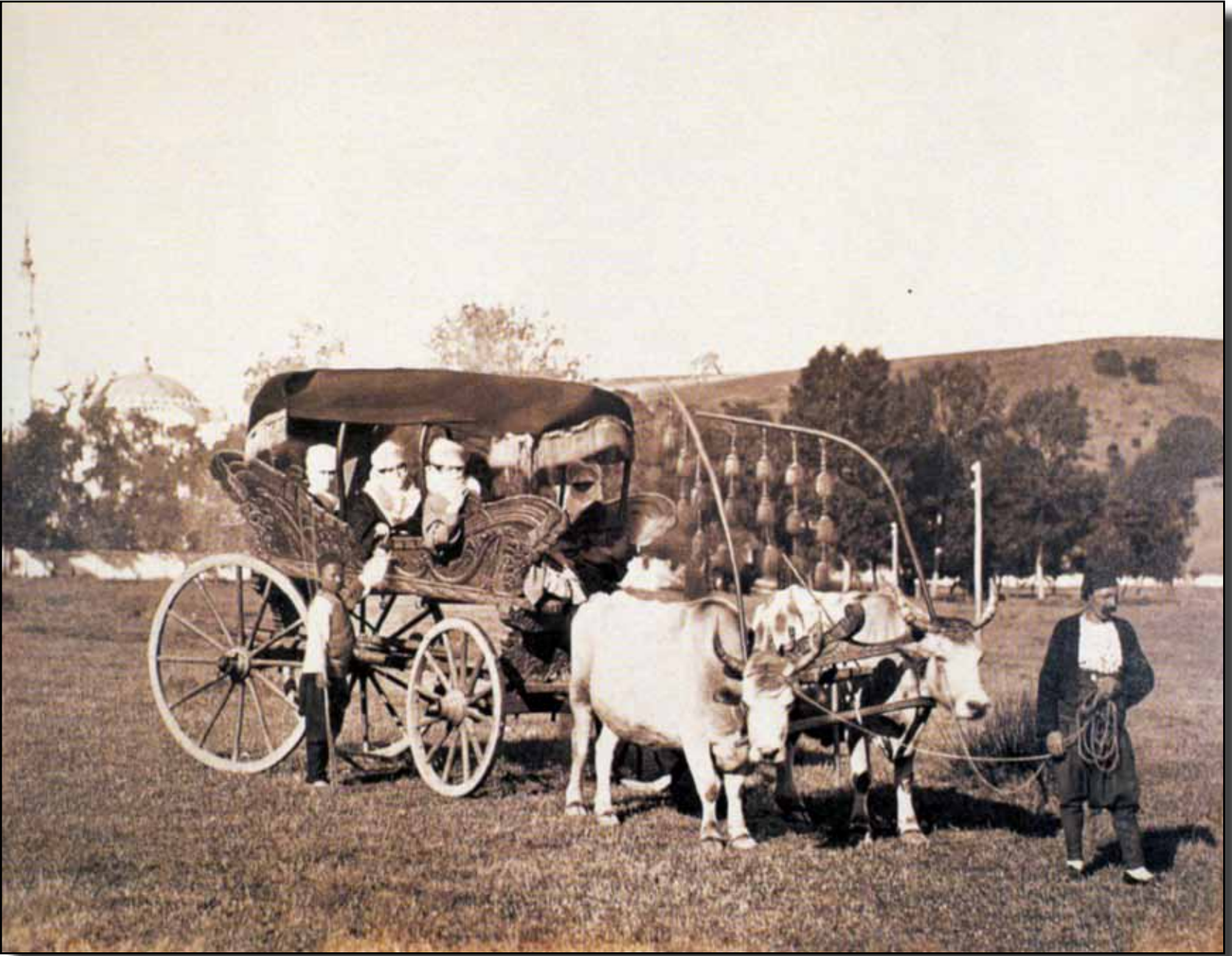
ATLARIN ÇAYIRA ÇIKMASI ADETLERİ

İlkbaharda saraya ait atların Kâğıthane çayırına çıkarıldığı gün Arpa Emini (5) tarafından İmrahor Köşkün-de padişaha bir ziyafet verilmesi adet haline gelmişti. Köşkün civarında İmra-hor ağa (6) ve onun emrindeki görev-liler için çadırlar kurulurdu. Bu ziyafete vezirler de davet edilirdi. Çayıra getiri-len hayvanlar misafirler tarafından seyir edilirdi. Bir de çayır mevsiminin sonun-da zamanın büyükleri ve kibarları İmra-hor Ağa'ya misafir giderler ve orada dü-zenlenen ziyafetlerde köçekler oynar, geceleri meşalelerin ışığında türlü eğ-lenceler yapılırdı.

(5) Arpa Emini, saray ahırlarına gerek-li ot ve arpa ile hayvan gereksinimlerini temin eden: Arpa Emmi'nin maiyetinde 200 kadar arpacı bulunurdu. Sulh zaman-larında sarayda oturur, harplerde cephe-de hayvanların, yiyeceğini temin ederdi.

Kağıthane'de eğlenenler.

Kağıthanede Koçu arabası Vasilaki Kargopulo 1875

(6) İmrahor, Padişah ahırının en büyük amiri. Çayır ve koruların nazırı idi.

Padişah, saray mensupları ve devlet büyüklerinin hayvanları için Kâğıthane, Alibeyköyü, Veli Efendi ve Çırpıcı çayırları, Büyük ve Küçük Çekmece göllerinden Kestane köy sahiline kadar uzanan bölgeler ile Boğaziçi'nde; Büyükdere, Beykoz çayırı, Sultaniye, Çubuklu, Kadıköy'de; Uzun çayır, Yoğurtçu çayırları ayrılmıştı. Eskidenberi bu çayırlardan vekillerin, vezirlerin hayvanları da faydalanırdı. Çayır mevsimi gelince bu gibi kimselerin hayvanları için ayrılmış olan yerlerin sınırlarını gösteren mühürlü izin tezkereleri saraydan ilgili olanlara gönderilirdi. Çayıra çıkılırken hayvanların alnına çiçekli otlarla süslenmiş oymalı sorguçlar konurdu. Dairenin İmrahor Ağası ve diğer Ağalar başta olmak üzere her hayvanı bir kişi tutar, yürüyüş başlardı. Sergilenen alaylar yolda gaydalar çalıp hora teperek ilerler, çayır yerine gelirlerdi. Çayırdaki amirler ve seyisler için çadırlar kurulur,

geceleleri meşaleler yakılır, 40 gün süreyle eğlenceler düzenlenirdi.

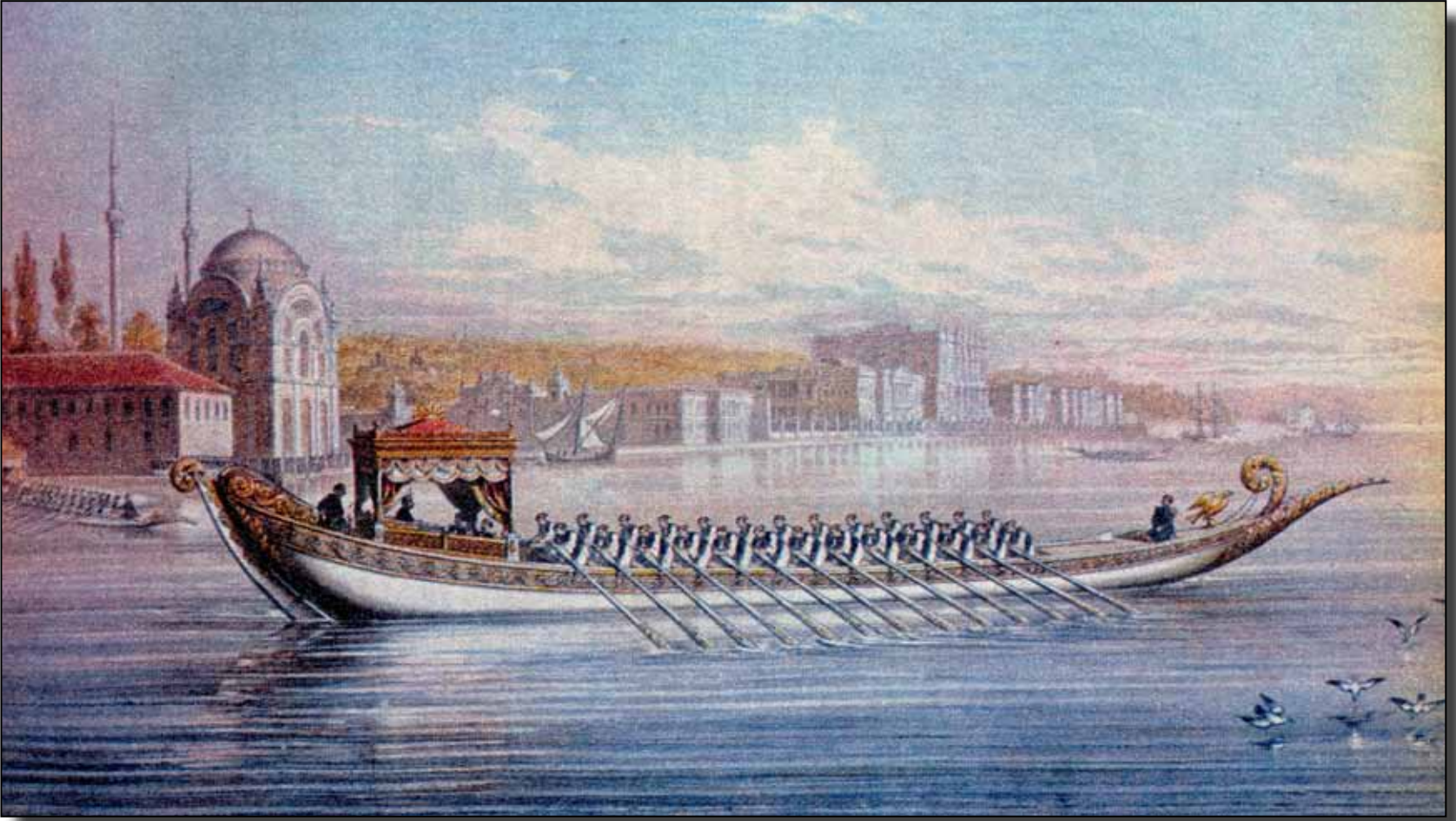
İYÜP OYUNCAKÇILARI

Eyüp, kebab ve kaymağı gibi eskiden Oyuncakçıları ile de şöret yapmıştı. Vapur iskelesinden Büyük Cami caddesine sapılınca türbe bahçesine kadar sıra sıra dükkânların hepsi oyuncakçı idi. Bu dükkânlarda satılan oyuncaklar şunlardı: Kırmızı tüylü koyun, kuzu, ağaç parçalarının içi oyulmakla yapılmış ve üzerlerine al ve yeşil boyaları sürülmüş sandallar, padişah kayıkları, boyalı aynalar, beşikler fırıldaklar, iki üç şerefeli camisiz minareler, tahta kılıçlar, kamış tüfekler, davullar, tefler, düdüklü fırıldaklar, çekirgeler, hacıyatmazlar, toprak testiler bardaklar gibi şeylerdi.

Bu oyuncakçılar daima aynı oyuncakları yaptıklarından ve hiç bir yenilik getiremediklerinden, Avrupa'dan gelen oyuncakların yanında pek basit oldukları ve alıcı bulamadıklarından dükkânlarını kapamak zorunda kalmışlardır.

KOÇU ARABALARI

Kadınların erkekler gibi hayvana binmeleri yasaklanmış olduğundan kadınlar ötedenberi arabaya binerlerdi. Harem-i Hümayun, Vezirlerin ve Devletin ileri gelenlerinin eşleri, büyük dört tekerlekli, yüksekçe, etrafı tahtadan yapılmış ve üzeri eğri tabir olunan bir çok çenber ile çevrili pencereleri kafesli, yaysız Koçu ismi verilen arabalara binerlerdi. Koçuların içi kadife ve diğer kıymetli kumaşlarla döşenirdi. Arabanın dört bir yanındaki tahtalar dıştan boyanır, oymalı yaldızlı çiçek resimleriyle süslenirdi. Binmek ve İnmek için küçük merdivenleri vardı. Daha sonraları yaylı arabalar çıktığından Koçular kullanılmaz oldu. Koçulardan sonra imalâtına başlanılan yaylı arabalar, Hento, Talika (kâtip odası) gibi çeşitli isimler almışlardır. Şekilleri çeşitliydi. Kupa, Lando, ismindeki arabalar daha sonraları ünlenmiştir. Kadınlarımızın körüklü faytona binmeleri yakın zamanda başlamıştır. Hattâ erkekler bile faytonun körüğünü aşağı indirip açıkta oturmayı hafiflik ka-

Padişah saltanat kayığı ile gezide.

bul ederlerdi.

YÜKSEK RÜTBELİLERİN ARABALARA BİNMELERİ

Eskiden İstanbul'da yüksek mevkilerdeki memurlar kesinlikle ata binerlerdi (7) yüksek rütbeli Devlet memurlarının ata binmeleri bir kanun ve protokol'la belirlenmişti. Devlet memurlarından ata binmek hakkına kanunen sahip olmayanlar zorunlu durumda bile yaya gidip gelmek zorunda imişler.

(7) *Sultan İbrahim, basen Koçu'ya ve bazen de Tahtırevana binerek şehirde gezdi. Eski padişahların da Koçu'ya bindikleri görülmüş ise de resmi günlerde, hele alaylarda ve selâmlık günlerinde mutlaka hayvana binerlerdi. Sultan Aziz'in son yıllarına kadar bayram, mevlit alaylarında devlet büyükleri, padişah ile birlikte hayvana binerek yürürlerdi.*

Divan-ı Hümayun kalemi amirlerinden Hakanî Mehmet Bey, Hilye ismindeki (8) eserini 1598 tarihinde tamamlayıp padişaha takdim etmiş, eser çok beğenilmiş ödüle lâyık görülerek, ne gibi bir dileği olduğu, sorulduğunda şu cevabı vermiş: «İhtiyarım, evim Edirnekapısı civarındadır, memuriyetime hayvanla gidip gelmeme müsaade buyrulmasını istirham ederim» demiş. Dileği incelenmiş, isteğinin kanuna uygun olmadığı sonucuna varılmış, fakat Bab-ı

Âli çevresinde kendisine devletçe bir ev satın alınıp armağan edilmiştir.

(8) *Bu Hakani Mehmet Bey, Peygamberimizin Şemâil-i Şerifi'ni nazım olarak kaleme almıştır. Manzume-nin adı Hilye'dir. Halk ağzında —Hilye-i Hâkânî— denir.*

İstanbul şehri içinde Hristiyanların da Müslümanlar gibi ata binmeleri yasaklanmıştı. Yalnız yabancı devletlerin sefaret ve konsolosluk memurlarının hayvana binmelerine izin verilmiştir. Halktan ihtiyar ve hasta olan Müslümanların eşeğe binmelerine izin verildi. Halil Paşa'nın Seraskerliği zamanında dışçı Mikâil isimdeki Hristiyan, ihtiyar ve sakat olmasından dolayı aşağıda yazılı izin tezkeresi verilmiştir.

«Dişçi Mikâil isimli zimmî (9) sakat ve yaşlı olup yürüyemediğinden eşeğe binmesine ruhsat verilmiş olmasına rağmen, bu kişi bundan böyle reayaya (10) özgü takım ile eşeğe bindiğinden askeri nizamiye zabıtları ve karakol memurları tarafından engellenmemek ve gerektiğinde yol gösterilmesi için canib-i Seraskerimizden işbu tezkere ilgili kişiye verildi.»

(9) *Zimmi, Hristiyan olup Osmanlı tabiiyetini kabul eden kimsedir. Bunlar dinlerinde ticaretlerinde serbest idiler, fakat vergi öderlerdi. 1855 tarihinde Islahat Fermanı ile vergi, askerlik bedeline çevrilmiş, 1908 Meşrutiyetinden sonra bu gibi-*

ler de askere alındığından bedel de kaldırılmıştır.

(10) *Reaya, Osmanlı tebaasından müstahsil köylü.*

KADINLARIMIZIN ESKİ KIYAFETLERİ

Eskiden kadınlarımız ferace ve yaşmak giyerlerdi. Elbiseleri kışın çuha yazın ipekli ince kumaştan ve içleri de sandal denilen bir tür beyaz atlastan yapılırdı. Ayaklarına sarı sahtiyan'dan pabuç giyerlerdi. (Bu pabuçlar ökçesiz, altı düz ve koncu olan ön tarafı daha uzun bir tür mest olup Mercan terliklerine benzerdi) sonraları feraceleri, Merinos, Lahurdaki, Şalaki. Atlas ve bunlara benzer kumaşlardan yapılmaya başlandı. Pabuç'lann içine işlemeli astarlar kondu. Bunları ince beyaz çoraplarla giymeye başladılar. Yaşmaklar için daha ince tül-bentler kullanıldı. Hattâ (Gençliğim var isterim! elbette bir al ferace ince yaşmak eldiven) şarkısı da o zamalar çıkmıştı. Kadınlarımız yaşmakları, yüzü örtmekten çok bir süs olarak kullanırlardı. O, ince yaşmakları yüzlerinin güzelliğini gizlemezdi. O renk renk feraceler ne hoş görünürdü. Bir zamanlar düğünlerde giyilen içi dışı sırma işlemeli (şıp şıp) adıyla bir takım terlikler moda olmuştu. Hattâ gelinler için özel olarak yaptırılan şıp şıp'ların yüzlerine işlenmiş olan sırmaların arasına, baş ve gerdana konan inci, yakut, zümrüt, pırlanta gibi kıymetli mücevherler de yerleştirilirdi.

Hitler

Nasıl İktidara

Geldi?

Yirminci yüzyılın en büyük hatibi olan Hitler'in yükseliş hikayesi

Alan Bullock

Çevirmen: Öz Dokuman

1889 Yılının 20 Nisan akşamında, Avusturya ile Bavyera sınırında Inn nehri kenarındaki küçük bir kasaba olan Braunau'un köhne bir hanında, bir erkek çocuk dünyaya geldi. Adını Adolf koydular. Babası Alois Hitler, bir oğlu olduğuna sevindi. Ne var ki, küçük Adolf'un büyüyüp Avrupa'nın taşsız imparatoru olacağını, bir zaman koca Avrupa kıtasına hükmedeceğini, ortalığı kana bulayıp, milyonlarca insanı yoktan ölüme sürükleyeceğini bilemezdi.

Adolf'un kardeşlerinden Gusiav ve Ida, bebekken öldüler; küçük kardeşi Edward'ı da, 6 yaşındayken kaybetti. Adolf'un annesi Klara Pölzl, Alois Hitler'in üçüncü karısıydı, aralarında da büyük bir yaş farkı vardı. Adolf ilkokuldan sonra Realschule'ye gitti, ama babasının ölümü üzerine bu okuldan ayrılıp öğrenimine Steyr'de devam etti.

Babası, Adolf'un memur olmasını istiyordu. Oysa onun memur olmaya hiç niyeti yoktu. "Kavgam" adlı kitabında şöyle yazmıştır:

«Hayır, memur olmak istemiyordum. Babamın kendi hayatından örnekler vererek bana memur olmam için baskı yapması, bende tam bir tepki uyandırıyordu. Bir gün, babama ressam olacağımı söyledim. Babam bunu duyunca bir an irkildi, sonra:

— Artist mi? Ressam mı? diye kekeledi. Ben hayatta olduğum sürece böyle süflî bir meslek seçemezsin! Dedi.»

Babasının baskısına rağmen Adolf, sanatçı olmayı kafasına koymuştu. Babası ölünce, soluğu Viyana'da aldı. Sanat-

çı olmak, resim yapmak özlemiyle yanıyordu. Ne yazık ki, Viyana Akademisi'nin giriş sınavlarında başarı gösteremedi. Açıklanan sonuçlarda şu satırları okuyunca, yüreğine koca bir çuvaldız saplandı sanki:

«Başarı gösteremeyenler:

Adı, Adolf Hitler, 20 Nisan 1889 doğumlu; Alman, Katolik, Realschule mezunu. Desen yoklaması başarısız.»

HİTLER, VİYANA'YA YERLEŞİYOR

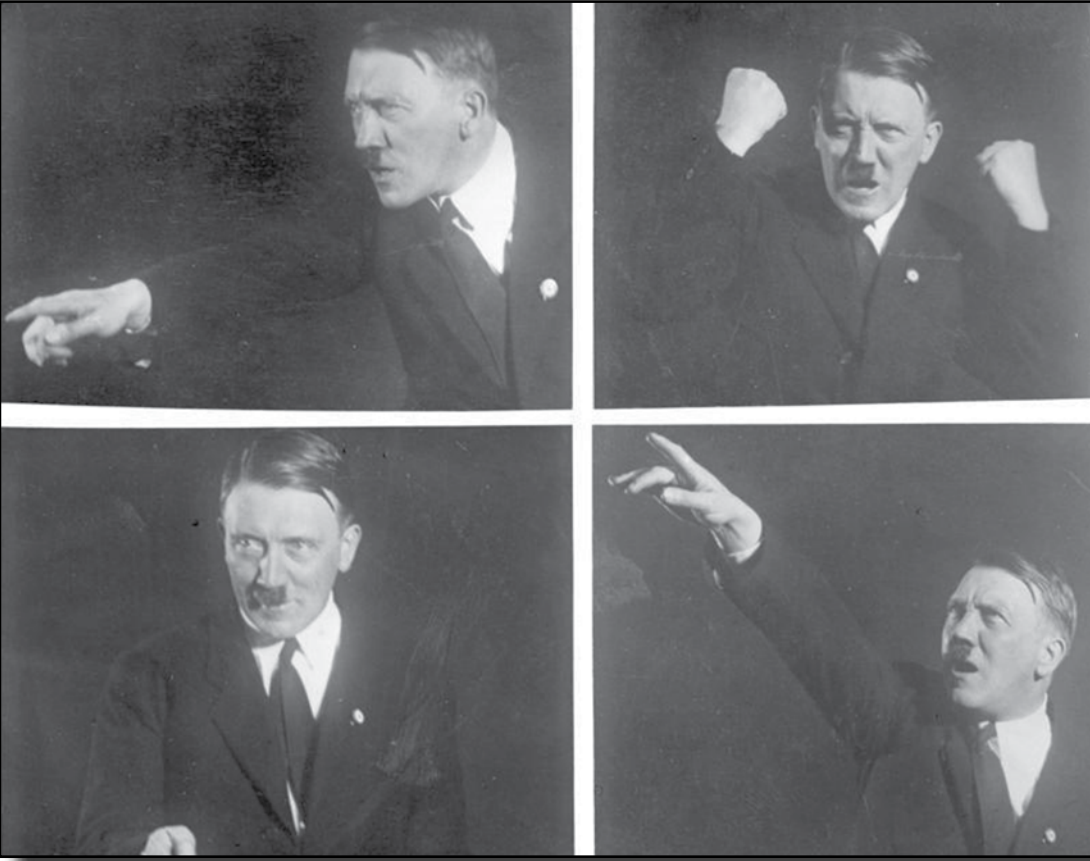
Adolf, akademiye giremeyeşine çok üzülmüştü, buna rağmen ne yapıp, ya-

pıp Viyana'da yerleşmeye karar verdi. Annesinin 21 Aralık 1907'de ölümü üzerine Linz'e gitti, ancak çok kalmayıp yine Viyana'ya döndü. O yıllarda Viyana, Avrupa'nın büyük bir ticaret ve sanayi merkeziydi, nüfusu 2 milyondü; koca binaları, elektrikli tramvaylarıyla zenginliğin ve aristokrasinin bir senbolüydü. Parasızların ve işsizlerin yaşayacağı bir şehir değildi. Bu yüzden de Adolf'un günleri çok sıkıntı içinde geçiyordu. Hâtıralarında, «Karnımı güçlkle doyurduğum günler,» diye yazmıştır.

1913 yılına kadar çeşitli işlere girip çı-

Hitlen Birinci Dünya Savaşı'nda.

Adolf Hitler konuşurken.

kan Adolf, bir arkadaşının tavsiyesine uydu, kartpostal resimleri yaparak para kazanmayı denedi. Bu iş ona oldukça iyi kazanç sağlıyordu. Yaptığı kartpostallar öyle pek sanat değeri olan şeyler değildi. Zaten kartpostalları satamadığı zamanlar, hammallıktan, halı silkmeye kadar her işi yapıyordu. Bir de Reinhold Hanisch adlı arkadaşıyla küçücük bir oda kiralamıştı. Belli başlı bir iş edinmediği için, boş vakitlerinde kütüphaneye gidiyor, kitap okuyordu. Sistemli bir okuyucu sayılmazdı. Eski Roma tarihinden, hipnotizmaya, yogizmden astrolojiye kadar her dalda eser karıştırıyordu.

Zor, dayanılması güç yıllardı bunlar. Küçücük bir odada, kıt kanaat ömür sürmek, yırtık pırtık elbiseyle dolaşmak, isteklerini, ihtiyaçlarını zar zor sağlamak, Adolf gibi ihtirasla tutuşan bir insan için mutlu bir hayat sayılmazdı. Bazı günlerinin boş geçmesi, onu politikaya itiyordu. Parti ve sokak toplantılarını dikkatle izliyor, kafasındaki karışık ve beylik siyasî fikirlerle, konuşulanları ölçmeye çalışıyordu.

O yıllarda üç parti Adolf'un ilgisini çekmekteydi:

- 1 — Avusturya Sosyal Demokrat Partisi,
- 2 — George von Schanerer'in Pan-Germen Milliyetçileri,
- 3 — Karl Lueger'un Hristiyan Sosyal Partisi.

Bunların içinde Sosyal Demokratlar'ın propaganda tekniğini beğeniyor, eksik ve yanlış bulduğu yanlarını kafasında düzeltiyordu. Asıl isteği, kitle hareke-

tinin nedenlerinin inceliklerini bulmak, bunları, siyasî düşüncelerine temel yapıp, kendisine güç sağlamaktı. Yalnız, Schönerer'in aşırı milliyetçiliği ve sosyalizm ve Yahudi düşmanlığı da ilgisini çekmiyor değildi. Bir de, Kari Lueger'in başkanı olduğu Hristiyan Sosyal Demokrat Partisi'nin Viyana'daki alt-orta sınıfa dayanması ve bu sınıfın ekonomik ve sosyal durumunu düzeltmeye çalışması ile ilgileniyordu.

I. DÜNYA SAVAŞI

Adolf, 1913 yılının ilkbaharında Viyana'dan Münih'e gittiği zaman 24 yaşındaydı, içi ihtirasla tutuşuyordu.

Münih'te yoksul bir terzinin evinde bir oda kiraladı. Arasına resim ve afiş yapıyor, ekmeğini kazanmaya çalışıyordu. Ama günlerinin çoğunu boş, daha doğrusu okuyarak geçiriyordu. Oturduğu ev, Schleissheimerstrasse'deydi. Ev sahibi Frau Popp, Adolf'un darmadağın ve kitaplarla dolu odasının karışıklığından ve geceleri arkadaşlarıyla toplanıp, sonu gelmez politika tartışmalarından bıkmıştı. Nietzsche, Houston Chamberlain, Schopenhauer, Wagner ve Gobineau, okuduğu başlıca yazarlardı.

Münih'e yerleşmesinden bir yıl sonra I. Dünya Savaşı başladı. Bu olay, Adolf'u bir hayli sevindirmiş gibiydi, 1 Ağustos'ta Odeon meydanında toplanan binlerce kişinin arasında o da vardı. Koca kalabalık şarkı söyleyip coşarak savaş ilânını kutluyordu. Bundan iki gün sonra, Bavyera Kralı III. Ludwig'e başvurarak, bir Bavyera alayında çarpışmak istediğini yazdı. Anılarında, gelen cevabı, nasıl karşıladığını şöyle anlatıyor:

«Mektubu ellerim titreyerek açtım. O anda duyduğum hissi hiç bir kelime açıklayamaz. Artık asker elbisesini giyecektim.»

Adolf'u, 16. Bavyera ihtiyat piyade alayının 1. bölüğüne yolladılar. Aynı alayda başka bir gönüllü daha vardı: Rudolf Hess. Alay, kısa bir talimden sonra, 21 Ekim 1814'te cepheye hareket etti. İngilizler'le tutuştukları savaş, ağır kayıplara yol açtı, dört gün, dört gece sonra alay Werwick'e geri çekildiği zaman, 3.500 kişiden, 600 kişi kalmıştı.

HİTLER YARALANIYOR

Savaşta, Adolf posta eriydi. Alay

Adolf Hitler'in kabinesi.

karargâhı ile bölük arasındaki emirleri getirip götürürdü. Yalnız cephe gerisinden çok ön saflarda bulunuyordu.

1915 yılında alayı Tourcoing'de dinlendikten sonra yine cepheye hareket etti. Bu kez Neuve Chapelle'e, sonra Somme'deki ve Bapaume'deki savaşlara katıldı. 7 Ekim 1916'da bacağından yaralanan Adolf'u Almanya'ya gönderdiler. Berlin yakınında Beelitz'deki bir hastanede tedavi gördü, yine 1917 yılında cepheye gitti. Artık onbaşı olmuştu.

1918 ilkbaharındaki büyük Alman taarruzuna katılan Adolf, o yılın ekiminde Ypres'in güneyinde Werwick yakınlarında 13-14 gecesini, İngilizler'in göz yaşartıcı gazla yaptıkları taarruzda gözünden yaralandı. 14 Ekim sabahı gözleri görmez oldu. Hemen Pomerania'daki hastaneye kaldırıldı. O yılın kasımında az çok iyileşmişti ki, savaş bitti.

Savaşın bittiği ve Weimar Cumhuriyeti'nin ilân edildiği sırada Hitler, hastanedeydi. Almanya'nın teslimini, "Kavgam" adlı kitabında şöyle dile getirir:

Potsdam Günü, Hindenburg, Blomberg ve Hitler.

«Haber duyar duymaz, gözüme kara bir perde indi sanki; çatlayacak kadar ağnayan başımı, battaniyeyle yastığımın

arasına gömdüm, kala kaldım öylece. Ertesi gün ve gece, dayanılması güç saatler bütün ağırlığıyla üzerime çökmüştü. Hele gece olmuyor mu, nefretim, korkunç cürmü işleyenlere karşı kinim artıyordu.»

HİTLER İŞSİZ KALİYOR

Hitler, iyileşip taburcu edilince, Münih'e döndü. Savaş sonrası Münih, karışıklığın, çöküntünün kol gezdiği bir şehir haline gelmişti. Mütarekenin imzalanması, halk ve askerler üzerinde kötü bir etki yaratmıştı. Gösteriler ve darbe girişimleri birbirini kovalıyordu. Berlin'de başarısızlıkla sonuçlanan bir darbe üzerine, bazı militanlar, Bavyera'da daha güvenli bir ortam buldukları için buraya geliyorlardı.

Hitler, bir süre çeşitli yerlerde gezindikten sonra, VII. Bölge Komutanlığı'ndaki siyasî şubenin basın bürosunda bir iş buldu. Bir yandan da politikaya karışmaktan geri kalmıyordu. O sıralardan Anton Drexler'in yönettiği Alman İşçi Partisi, dikkatini çekmekteydi. 12 Eylül 1919 akşamı, partinin Sterneckerbrau'daki toplantısına katıldı. Gazeteci Kari Harrer ve Gottfried Feder'in konuşmaları onu heyecanlandırmıştı. Kürsüye fırladı, ateşli bir nutuk çekti.

Hitler'in konuşması, Drexler üzerinde büyük bir etki yaptı, hemen onu başka bir toplantıya çağırdı. Hitler, hayatında ilk kez partinin Hofbrauhaus'da düzenlediği toplantısında 110 kişinin karşısında konuştu. Kari Harrer, onun hiç de iyi bir hatip olmadığını söyleyince, Hitler toplantılarda konuşmakta ısrar etti. İki ay sonra, onu dinlemeye gelen 500 kişi-

1939 Mayısında Hitler halka hitap ediyor

Adolf Hitler hapishanede.

lik bir kalabalık toplanmıştı salonda. Bunun üzerine, 1920 yılının başlarında Hitler, partinin propaganda işlerini yürütmekle görevlendirildi.

Hitler'in düzenlediği ilk gövde gösterisi 24 Şubat'ta yapıldı. Kurnaz ve zeki bir propagandayla 2.500 kişiyi çekebilmişti. Asıl hatip Dr.Dingfelder idi ama, Hitler kürsüye çıkınca 2.500 kişiyi büyüledi âdeta. Partinin yeni görüşünü anlatıp, yeni adını açıkladı: "Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi". 25 maddelik bir programla halka yepyeni bir Almanya vaadediyordu.

HİTLER, HAREKETE GEÇİYOR

O yılın sonlarına doğruydı. Hitler, teşkilâtı toparlamış, canlandırmıştı. Asıl büyük başarısı da Yüzbaşı Röhm'ün desteğini sağlamasıydı. Röhm, Münih'teki bölge kumandanlığının kurmay heyetindeydi ve çok eskiden İşçi Partisi'ne girmişti. Bölge Komutanı Tümgeneral Ritter von Epp'i ikna edip, terhis edilen asker ve subaylardan bir teşkilât kurmuştu. Bu teşkilât ileride S.A. —partinin fırtına birliği— nin çekirdeği olmuştur.

Röhm'ün başka bir yardımı da, Hitler için para toplayıp, parti adına haftalık Völkischer Beobachter —İrkçi Müshahit— gazetesini çıkarmalarıdır. Paranın büyük bir kısmı, ordunun gizli ödeneğinden sağlanmıştı. Hitler durmadan çalışıyordu artık, hem gazeteyi yönetiyor, hem de, mitingler düzenleyip, halkı kışkırtıcı konuşmalar yapıyordu.

1921 yılında parti hızla gelişmeye başladı. Hitler'in propaganda dehası

çok etkili oluyor, partideki çeşitli çalışma kolları, genç üyelerle doluyordu. 1921 Ağustos'unda «Jimnastik ve Spor Kolu» faaliyete geçti. Bu, Röhm'ün bir buluşuydu; amaç, Jimnastik ve Spor Kolu adı altında, disiplinli ve talim terbiyeli bir birlik meydana getirmek, askerden terhis edilmiş kişileri yeniden bir araya toplamaktı.

Hitler ise, Alman hükümetinin tedirgin olmasına karşı, «Partimizde birçok gençler vardır, gençlerin boş zamanlarını spor çalışmalarıyla geçirmeleri faydalıdır,» diyordu.

O yılın kasımında, SA'lar, parti amblemi olarak seçtikleri gamalı haçlı (Svastika) bayraklarla büyük bir yürüyüş yaptılar. Polisin gözleri önünde Sosyalistlerle sokak çarpışmasına giriştiler. Sonradan bu olay Nazi Partisi tarafından önemsenmiş ve özel bir madalya çıkarılarak, bu çarpışmaya katılanlara verilmiştir.

Bu olaylar, Hitler'i partiye daha da bağlı bir insan haline getiriyordu. Ne var ki, partinin başkan ve öbür yöneticileri Hitler'in gidişini beğenmiyor, bir yolunu bulup, onu uzaklaştırmak istiyorlardı. Bunu sezen Hitler, dediklerini yapmazlarsa partiden istifa edeceğini söyleyince, bütün yöneticiler boyunlarını eğdiler. Temmuz ayında yapılan bir toplantıda Hitler'i parti başkanı seçtiler.

GELİŞME YILLARI

Hitler'in parti başına geçmesi çok bir şey değiştirmede. Zaten aslında partiyi o yönetiyordu. Bu arada partiye katılan Max Amann ile Dietrich Eckart'ın büyük

yardımları oldu. Amann, partinin malî cephesini, Eckart da gazetenin yazı işlerini üzerine aldı. Kısa zamanda gazeteyi günlük çıkarmaya başladılar, Schellingsstrasse 39'da güzel bir bina kiraladılar.

Dietrich Eckart, gazeteci, şair, piyes yazarıydı, geniş bir kültürü vardı. Hitler'in manevî gelişmesinde büyük yardımları oldu. Hitler, Hess ve arkadaşları sayesinde birçok kimseyle tanıştı, partinin finansmanı için büyük paralar toplamayı başardı. Bunda da Almanya'nın o yıllardaki ekonomik ve sosyal koşullarının etkisi büyük oldu tabii.

Savaşın bitmesinden bu yana Almanya ne ekonomisini, ne de sosyal yapısındaki bozuklukları düzeltebilmişti. Cumhuriyetin ilânından 18 ay sonra yapılan seçimler, hükümeti hayal kırıklığına uğratmış, Sosyal Demokratlar ile Demokratlar'ın büyük oranda oy kaybetmesine karşılık, aşırı sağ ve sol partiler bir hayli kazanç sağlamışlardı.

1918 mütarekesini imzalayan Merkez Parti Lideri Matthias Erzberger'in öldürülmesi olayı hükümette tepki yaratmış Röhm'ün teşkilâtlandırıp silâhlандırdığı birlikleri —Freikorps— dağıtmak için bakan Kont Lerchenfeld'i görevlendirmişti. Yeni Bavyera hükümeti de, aşırı davranışlara ve Freikorps'un tedhiş, siyasî cinayet hareketlerine hoşgörülü değildi.

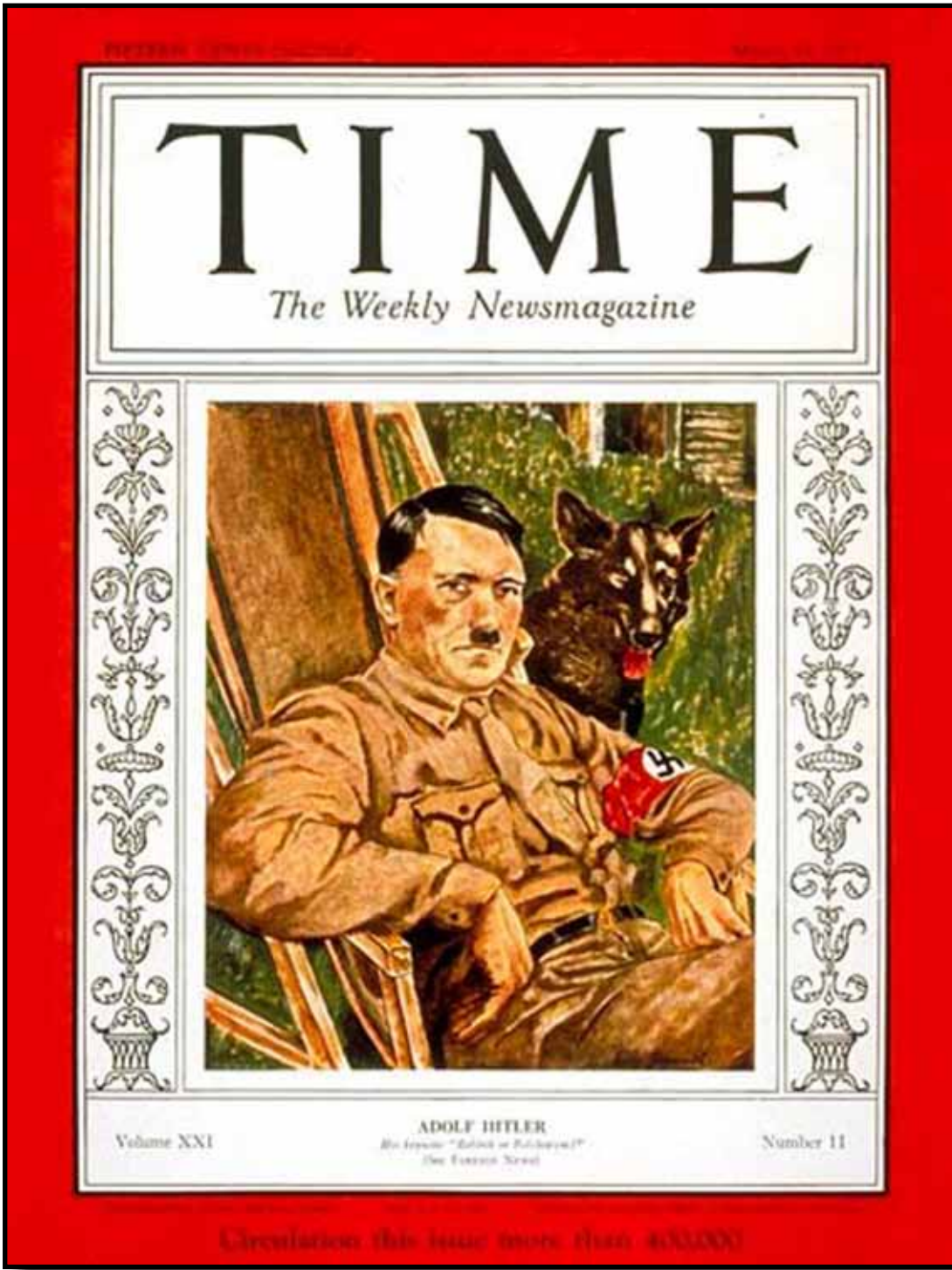
Buna rağmen Yukarı Silezya'da yapılan bir plebisit sonucu, bir kısım toprağın Polonya'ya verilmesi, itilâf Devletleri'nce Almanya'nın ödemesine karar verilen 33 milyar dolarlık —132 milyar altın Mark — tamirat borcunun ekonomide yarattığı dengesizlik ve Alman halkının gittikçe benimsediği «Alman ordusunun yenilmeyip, bazı yöneticiler tarafından ihane te uğratıldığı ve arkadan vurulduğu» fikri, alınan sert tedbirleri işlemez bir hale getiriyordu.

EKONOMİK KRİZ

1922 haziranında cumhuriyeti ilân eden hükümette, başbakanlık görevini yüklenen Scheidemann'a bir suikast yapıldı. Aynı ayın 24'ünde de Demokrat Parti mensubu ve dışişleri bakan Yahudi asıllı Walther Rathenau sokakta vuruldu. Berlin hükümetinin karışıklığa son verecek otoritesi yoktu. Weimar Cumhuriyeti'nin ilk üç yılı içinde 376 siyasî cinayet işlenmiştir.

Mark'ın da gün geçtikçe satın alım gücünü kaybetmesi, işsizliği artırıyor. O yılın yazında 1 dolar 400 marktı. 1923 yılı başında da 7.000 marka yükseldi.

Başbakan Wirth, Dışişleri Bakanı Rathenau'nun öldürülmesi üzeri-

Adolf Hitler - Time Dergisi Kapağında - 13.Mart.1933

ne, Cumhuriyeti Koruma Kanunu çıkarıldı. Tedhişçilere ağır cezalar öngören bu kanun da pek işlemedi. Hitler, 11 Ağustos 1922'de Vatanseverler Birliği tarafından düzenlenen büyük bir mitinge katıldı, Königsplatz'da düzenlenen mitinge ve Röhm'ün teşkilâtlandığı üniformalı SA'lar, gamalı haçlı bayraklarla yürüyüş yaptılar. Hitler de, alanda toplanmış on binlerce kişiye hitap ederek, «Almanya'yı arkadan vuran yüz karası mücrimlerin cezalandırılması zamanı gelmiştir» dedi.

Hitler'in, bir süredir kafasında evirip çevirdiği bir plan vardı; Berlin'de ve Münih'te bir darbe yapmak. Bunun için Röhm'ün teşkilâtlı SA'ları kullanılacak, Hitler'in Nasyonal Sosyalistleri de yürüyüş yaparak hükümeti devralacaklardı. I. Dünya Savaşı'nın başarılı generali Erich Ludendorff da onunla beraberdi. Daha doğrusu, Mussolini'nin ünlü Roma yürüyüşü, Hitler'e bu fikri ilham etmiş olabilir.

HİTLER HAPİSHANEDE

Sosyal ve ekonomik durum Hitler'e çok elverişli görünüyordu ama, «Kapp Darbesi» adıyla anılan girişimin başarısızlığı da onu düşündürmüyor değildi. Bu olay 1920 Martı'nda Berlin'de olmuştu. Berlin'in başkomutanı Baron von Lüttewitz, bir anda yönetime el koyarak Wolfgang von Kapp'ı başbakanlığa getirmiş, bunun üzerine hükümet önce Dresden'e sonra da Stuttgart'a kaçmıştı. Ancak, halktan hiç bir destek bulamayan darbeciler, başarısızlığa uğrayınca Kapp, İsveç'e kaçmış, hükümet de yeniden Berlin'e dönmüştü.

Ne var ki, Bavyera'daki durum, o zamanki durumdan bir hayli farklıydı. Bölge Komutanı General von Lossov, Hitler'e sempati duyuyordu. Hatta Reich orduları genelkurmay başkanı, başkomutanı General Hans von Seeckt'in Bavyera'yı bir ziyareti sırasında yeni bir siyasî dehanın doğduğunu söylemişti.

Hitler de hemen her gün Lossov'u ziyaret ediyor, darbe için onu iknaya çalışıyordu. Ne var ki Lossov, Bavyeralı politikacılar kadar bu fikre elverişli görünmüyordu.

Sonbahara doğru durum daha da karışmıştı. 2 Eylül'de Nuremberg'de yapılan 1870 Sedan zaferinin yıldönümünde 100 bin kişi hazır bulundu. Hitler, Ludendorff'un yanında geçit törenini izliyordu. Sonra ateşli bir konuşma yaparak hükümete çaftı.

Bundan sonraki günler olaylarla dolu olarak geçti. Röhm'ün silâhlendirdiği SA'lar, her an harekete hazır durumda bekliyordu. Kasım'ın 9'uncu günü, sabah saat 11.00'de Ludendorff, Hitler ve arkadaşları, şehrin merkezine doğru bir yürüyüş yapmaya karar verdiler. Ludendorff, ordunun kendisine karşı gelmeyeceğini, subayların Lossov'dan çok ona itaat edeceğini söylüyordu. Bunun üzerine, 3.000 kişilik bir kalabalık yürüyüşe geçti. Önde gamalı haçlı bayraklar vardı; ilk sırada Ludendorff, Hitler, Scheubner - Richter, Ulrich Graf, Göring, Kriebel yürüyordu. Çoğu silâhlıydı. Hitler de tabancasını eline almış, ateşe hazır durumdaydı, ikinci sırada ise, kuzeyli Alman Nasyonalistlerinin temsilcileri, Rosenberg, Julius Streicher bulunuyordu.

Topluluk, bağırıp şarkı söyleyerek Odeonsplatz'a kadar geldi. Polis, bariyerler kurmuş, köşe başlarını tutmuştu. Bir silâh patladı birden; önce hangi taraf ateş etti, bu belli değildi. Ortalık kanşiverdi; bir yayılım ateş daha, svasikalı bayraklarda bir dalgalanma oldu, birkaç kişi yere yığıldı. Kargaşalıkta kimin ne yaptığı belli değildi. Yalnız General Ludendorff, dimdik, polis kordonuna doğru ilerledi, kordonu yanp geçti.

İki saat geçmemişti ki, ortalıkta kimsecikler kalmadı. Durum yatışmış gibi görünüyordu, iki gün sonra, 11 Kasım'da Hitler'i tutukladılar. Göring zaten hemen Avusturya'ya kaçmıştı. Duruşmada çok şiddetli bir nutuk çekerek Almanya'nın içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik durumu anlattı, savunmasını Kavgam adlı kitabında şöyle dile getirir:

«Bizi mahkûm eden siz olamazsınız. Çünkü hüküm, tarihin ebedî mahkemesinde verilmiştir. Bizi bin defa suçlu bulabilirsiniz, ilâhî mahkeme, döğüşmek ve ölmek isteyen bizleri, halkı ve yurdunun mutlu olmasını isteyen bizleri, beraat ettirmiştir.»

Hitler'e beş yıl hapis cezası verdiler.

16. Yüzyılda

Dervişler ve Tarikatlar

Metin And

Hayat Tarih Mecmuası. Sayı 5. Haziran 1970. S: 8-12

Farsça yoksul anlamına gelen «deriş» sözü daha çok tasavvuf yapanlar için kullanılırdı ve mürid de denilirdi. Onlara önderlik edenlere de şeyh adı verilirdi. Tarikat ise Arapça'dan gelme «tutulan yol» anlamındadır. Bu da kulu Tann'ya ulaştıran, coşkunluk, sevgi, varlığını Tanrı'ya adama, verme yoludur. Tarikatı kuran kişiye Farsça büyük, yüce anlamında «pîr» denilmektedir. Pîr-i sâni, ayrı bir kol kurana verilen addır. Müride yol gösteren mürşid, daha yüksek kattan birisinden icazet alır, bu icazeti vere ne halife denilirdi. Tarikatların sayısı bilinemeyecek kadar çoktur. Belli başlı tarikatlar arasında şunlar sayılabilir: Rıfâî, Halveti, Kadirî, Bedevî, Desûkiy, Sa'dî, şâzilî, Mevlevi, Bektaşî, Nakş-i bendî gibi... Bu arada bazı tarikatlar de yukardakilerden ayrılarak oluşmuşlardır. Nitekim Bayramîlik, Halvetîlikten, Celvetîlik de Bayramîlik'ten ayrılmadır. Halvetîlik'ten ayrılan çeşitli kollar vardır: Rûşenîlik, Gülsenîlik, şâbânîlik, şemsîlik, Cerrâhîlik gibi.

Kolları olmayan tarikatlar da vardır: Mevlevîlik gibi. Tarikatlerin tarihî ve temel görüşleri üzerinde yetki sahibi olan Abdülbâkî Gölpinarlı bunları iki ayrı bölümde toplamaktadır. Bunlardan ilki tekke, değişik giyim kuşam, törenlerle halktan ayrılan, az yiyip, az uyuyarak, durmadan Tanrı adını zikirle anan Esmâ Yolu tarikatleri; bir de Müsemma yolu denilen halktan hiç bir yolda ayrılmayan ve Tanrı'ya aşk ve cezbeyle ulaşılacağına inananlar.

EN YAYGIN ÜÇ TARİKAT

Osmanlı devletinin kuruluşu sırasında Anadolu'da en yaygın, en canlı tarikatlar Anî, Babâî ve Mevlevi tarikatleriydi. 13. yüzyıldan başlayarak 15. yüzyıl sonlarına kadar Babîali, Kalenderi, Torlak, Simavnali, Işık gibi adlar altında Anadolu'nun çeşitli yerlerine yayıl-

mıştı. 15. yüzyılda Halvetîlik, Kadirîlik ve Mevlevîlik de gitgide yayılıyordu. Bunlardan Kaadirî tarikatının belli başlı kolları Esediyye, Ekberiyye, Makdesiyye, Garîbiyye, Eşrefiyye, Rûmiyye, Hammâdiyye, Hilâliyye, Hindiyye'dir.

Abdal da 13. yüzyılda sonra deriş karşılığı ve daha çok Melâmî, Kalender! gibi tarikat derişleri için kullanılmıştır.

16. yüzyıl metinlerine göre abdal

ile daha çok Kalenderler'i andıran derişler söz konusudur. 16. yüzyıl metinlerinde daha çok Işık ve Abdal kullanılmakta, bunlar gelişi 'güzel kullanılan deyimler olduğundan, işi içinden çıkılmayacak kadar karıştırmaktadır. Çok defa Abdâlân-ı Rûm'a rastlanılmaktadır. Hacı Bektaş'ın bazı derişlerine Abdal denildiği gibi, bu kelime serseri deriş anlamına da kullanılıyordu. 16. yüzyıldan

16. yüzyılda bayrak açmış derişler.

16. yüzyılda bir kıyam zikri.

şâir Vahidî bir eserinde Kalenderler, Gamîler, Bektaşîler, Şemsîler, Mevlevîler, Edhemîler, Hayderîler arasında Rûm Abdâlları'nı da sayıyor. Bunların çoğunlukla çıplak, yalnız sırtlarında bir tennure,, ayakları ve başları çıplak, bellerinde yün kuşak, bedenlerinde yanık izleri vardı. Tef, kudüm, boynuz gibi çalgıları yürürken yahut zikirlerinde çalarlar, muharrem'de bıçakla derilerine yaralar açarlardı. Ayrıca özel bayrak açtıklarını, Avrupalı gezginlerin kitaplarından da, kulaklarında küpe, boyunlarında halka, kiminin başında dövme keçeden beyaz, sivri bir börk, kimi defa koyun postu da giyindiklerini öğreniyoruz.

Buraya alınan 16. yüzyıl resimleri arasında bir tanesinin, çeşitli kaynakların verdikleri bilgilere göre, Rûm Atodâlları'nı canlandırdığı şüphe götürmez bir gerçektir. Rûm Abdalları üzerine en önemli araştırmaları, büyük bilgin Fuad Köprülü yapmıştır. Ayrıca bunların çıkışları, Yeseviyye, Kalenderiyye, Bektaşîlik ve Kızılbaşlıkla ilişkilerini onun değerli incelemelerinden öğreniyoruz.

TARİKATLERİN ÖZELLİKLERİ

Bu arada tasavvufçular ile fütüvvet ehli arasında ikincilerin zikir, giyim kuşam, tekke gibi özellikleri kabul etmeyip, halktan ayrılmayışlarıyla farklılık gösterirler. Ayrıca bun-

lar, esnafı, sanatçıları, tarım kesimini teşkilâtlandırmalarıyla önemli rol oynamışlardır. Gerçi bunların tekkeleri yoktu ama, zaviyeleri vardı, burada sohbet eder, fütüvvet göreneklerini yerine getirir, semâ bile ederlerdi. Nitekim İbn-i Batûta seyahatnamesinde, Ahî zaviyelerinde yiyecek içecek konuşurken dans et-

tiklerini de söylüyor. Böylece semâ'nın Mevlevîler'e has olmadığı buradan da anlaşılıyor. Onlarda her iş kolunun bir pîri bulunurdu, bunların kimi gerçekten yaşamış, kimi de efsâne yoluyla pîr olmuşlardı. Nitekim, demircilerin pîri Davud Peygamber, berberlerin pîri Selman, terzilerin ise İdris Peygamber'dir. Ahî denilen fütüvvet şeyhlerinin başına Ahî Türk veya Ahî Baba dendiği de olurdu. Fütüvvet inançları, teşkilâtı, kuralları, gelenek ve görenekleri üzerine en önemli kaynaklar Fütüvvet-nâme adı verilen kitaplardır.

Tarikatler tarihinin her bakımdan kültür tarihimizde önemli bir yeri vardır. Gerek şehirlerde, gerek kasaba ve köylerde çeşitli kuralları, örgütleri, görenek ve gelenekleriyle ayrıca folklor bakımından da günümüze kadar uzanan kalıntılarıyla geniş bir inceleme alanıdır.

TARİKATLERDE ZİKİR

Bunlar içinde garip görünen törenlere de rastlanmaktadır. Nitekim Rifâîler'in ve ayrıca Kaadirîler'in «burhan göstermek» dedikleri, ateşte kızdırılmış şişleri yalamak, bedenlerine şiş saplamak, başlarına ateşte ısıtılmış madden başlık giymek, yılanlarla akreplerle oynamak, kızgın fırına girmek gibi gösterileri bulunmaktadır.

Tarikatlerde zikir de önemli bir konudur. Tann'nın çeşitli adlarını belirli ritim ve sayıyla anmak, tekrarlamak, bu arada

Rum Abdalları.

16. yüzyılda dervişlerin bedevî topu zikri.

bedeni de tıpkı bir raks gibi bu ritme uydurmak, çeşitli tarikatlerde, çeşitli biçimler alır. Bu da dört türlü olur: Hafî (gizli), cebrî (açık), kalbî (gönülden) lisanî (dille).

GİZLİ VE AÇIK ZİKİRLER

Nakşebendî ve Hâlidî tarikatleri gizli, öteki tarikatler açık zikir yaparlardı. Açık zikirler oturularak yapılırsa, Küûd zikri; ayakta yapılırsa, Kıyam zikri; halka biçiminde yapılırsa, Devran zikri adını alırdı. Kadîrî, Rıfâî, Sa'dîlerde ve bütün devrânî zikir yapan tarikatlerde zikir yapılan yere Semahane veya Tevhidhâne denilirdi. Bunların içinde raks özellikleri gösteren zikirler vardı. Bu çeşit zikirleri hoş görenler olduğu gibi, aleyhinde olanlar da çıkmıştır. Nitekim bu yolda lehte ve aleyhte görüşlere inmeden Kâtip Çelebî'nin «Mizanü'l hakk fi ihtiyari'l – ahakk» adlı eserinde aleyhte olanlar için öyle diyor: «Bundan sonra bazı sofilerin zikir ve tevhid esnasında hareketine gelelim. Ulemâ-i zahir hareket-i devriyeye dahi raks ismini itlâk idüp hürmetine fetva verdiler. Ve müstahil-i kâfirdir dediler». Söfîler'in ise bunu savunurken şöyle söylediklerini belirtiyor: «Bunda maslahat nedür? diyenlere böyle cevap verdiler ki, Sâlik, zikir ve tevhid esnasında hareket eylese

hararet iktiza ider. Ol halde bedenden burûdet yayılır. Ervah ve kuvâyâ İntiâş gelüp emsi olan ruh-i insanî dahi ona alâka hasebiyle müteharrik olur. Zikir ve negamât istima'ı dahi ona imdâd idüp ruhaniyât tarafına harekete bir mertebe şevk ü halet gelür ki ol halde nicesi bîhuş olup sahv âleminden geçer».

Kıyam zikirleri yani ayakta yapılan zikirler de çeşitli adlar almaktadır. Gece kolkola yapılan zikre Halaka Zikri denilirdi. Beyyumî Halaka zikrinde halka olunur, sol kollarını, sol yanındakilerin omuzlarına, sağ kollarına da, sağ yanındakilerin beline atarak saatin akrep ve yelkovanı yönüne uygun biçimde hareket edilirdi. Bedevî Topu denilen ve buraya alınan bir 16. yüzyıl resminde de görüldüğü gibi, şeyhlerini ortaya alarak ve birbirlerine sarılarak zikrederler. Tavaf tevhidi denilen zikirlerde ise ya halka olunarak veya iki karşılıklı sıra halinde ya pılan zikirlerdir. Demdeme zikrinde dervişlerin kimi öne, kimi arkaya eğilirler. Oturarak yani kuudan başlayıp sonra kıyamî yani ayakta olan zikirler de vardır. Nitekim Halveti devrânında oturup zikirden sonra elele tutuşup dönerler, daha sonra hızlanan dönüşte bir kol yanındakinin omuzuna, öteki, bele atılarak halka biçiminde sürer giderdi. Vefa Devri denilen zikirden elele tutuşu-

lur, omuz omuza düz sıra olunur, sonra eğilip kalkılırdı. Gülşenilerde dervişler birbirinin cübbelerinin eteklerinden tutardı. Kadîrîler de, Mevleviler gibi kendi etraflarında dönerler, bunu ya ayrı ayrı, ya halka içinde yaparlar, ancak Mevlevîler'den farklı olarak kollarını açmazlardı. Bunların kimi de, ağır başlayıp gitgide hızlanan esriklik yani vecd ve istiğrak gösterirlerdi. Kendinden fazla geçenler halkanın ortasına atılırlar, kollarını çaprazlama göğüslerine koyup dinlenirlerdi.

Kuud zikirlerinde ise, Halvetîler'de olduğu gibi, diz üzerine kalkıp, eğilip doğrulmalar görülür. Özellikle bu dansların esriklik bakımından gerek Orta Asya Şaman törenlerine, gene Asya'da Kâfirlerin, ve Tibet'teki kutsal danslara olan benzerliği gözden kaçmamıştır. W. Wundt, Fuad Köprülü, Else Krohn gibi bilginler incelemelerinde Orta Asya Şaman kültürü ile Anadolu'daki tarikatler arasında bu gibi ortak noktalar üzerinde durmuşlardır.

Kam ve Ozan'dan gelen bu etkilerin pek çoğu tartışmasız kabul edilebilecek kadar kesin benzerliklerdir. Bugün de Anadolu'da Alevîler'de bu çeşit semâ'larını çeşitli adlar altında yapıldığını biliyoruz.

Cehri yani açık olan zikirler, semâlar öylesine herkese açıktı ki, Mevleviler büyük şenliklerde binlerce halkın toplandığı Atmeydanı gibi geniş alanlarda bunları seyirlik bir oyun gibi göstermekten çekinmediklerini çağdaş kaynaklar bize bildirmektedir, öyle ki, Topkapı Sarayı'ndaki Sûrnâme-i Hümayûn'daki minyatürler içinden birisi, Mevlevi dervişlerinin böyle binlerce halkın gözüönünde semâ ettiklerini göstermektedir. Mevlevi semâları üzerine en geniş bilgi Abdülbâki Gölpınarlı'nın Mevlevi Adâb ve Erkânı adlı eserinde bulunmaktadır.

16. ve 17. yüzyılda tarikatler büyük bir gelişme ve yayılma göstermiştir. Evliya Çelebi, kendi çağında Farsça tekke anlamına gelen 557 büyük hânkah bulunduğunu, ayrıca 6.000 zaviye, tekke veya ribât bulunduğunu bildirmektedir. Gene Evliya Çelebi'ye göre yalnız pürse'de 200 hânkah bulunmaktaydı.

Osmanlı' devrinde Otuz İkinci Aşçı Ustası ve Karakollukçular

فرهنگ الفحی

Mahmud Şevket Paşa
Osmanlı Asker Teşkilatı ve Kıyfetleri
Harboku Matbaası 1325 (1907)
Sadeleştiren: H.Veysel Güleriyüz

Otuz İkinin Aşçı Ustası ve Karakollokcu

Otuz ikinin aşçı ustası başına yeniçeri zabitanına mahsus «eskaf» ve arkasına kollu bektaşî hırkası tarzında ve atkılar yırtık meşin bir hırka ve bunun içine kırmızı nim-ten ve şalvar ve ayağına siyah yemeni ve beline geçme pirinç levhalarından mamul bir kuşak bağlayıp bunun içine iki bıçak sokar idi. Hırkası (36) numarolu resimde görüldüğü üzere pirinç dökme ve levhalar ile tezyin olunduğu gibi ön tarafına gezlik ol vecihle müzeyyen bir okluk koyar ve kuşağından aşağıya kadar zincirlere takılmış zil ve çanlar asarlar idi.

Pirinç dökme levha, zil ve çanlardan dolayı elbisesi serbestce hareketine gayrı müsaide bir surette ağırlaştığından eyyamı rasmiyede (35) ve (37) numaralarla gösterildiği vechile iki tarafında yürüyen birer karakollukçu hırkasının eteğinden tutub merkume muavenet ederler idi.

Evkat-ı adiyede karakolhanelerde beklemeğe me'mur efraddan ibaret olan işbu karakollukçular eyyam-ı rasmiyede başlarına «sefer kalafatı» veyahud «astar» namında bir «kavuk» ve arkalarına kırmızı «salta» ve siyah nimtin ve şalvar ve dizlerine beyaz tozluk ve ayaklarına kırmızı yemeni giyerler idi. Bellerine geçme pirinç levhalarından bir kemer (Sayfa 79) bağlayıp saltaların sağ tarafını sarı ipek püsküller ile tezyin ederler idi.

Başlarına giydikleri nefer kalafatı adi bir kavuğa açık kahve renginde astar sarılmasıyla teskil edilip işbu astar kavuğa toplu iğneler vasıtasıyla tutturulur idi.

Yeniçeri ortalarından otuz ikinci «cemaat» ortası muharebelerde ibraz edildiği aşar kahramanı ve besaletle iştihar eylemiş olduğundan sair ortalar meyanında bir mevki-i mümtaz ihraz etmiş ve ve buna alamet olmak üzere mezkur ortanın aşçı ustasına sair ustaların elbisesine müşabe olmamak üzere bir elbise tahsis kılınmıştır.

Yeniçeri efradı arkadaşlarından birinin kahramanlığını ordu-i ze-ban takdir etmek istediklerinde «Otuzikilidir» diyerek anı meth ve sena ederler idi.

İstanbul'un Aynası

Mir'at-ı İstanbul

Yazan: Mehmed Raif

Günümüz Türkçesine Çeviren ve Fotoğraflar: H.Veyssel Güleriyüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Tophâne Câmii

Bu câmiyi yaptıran Kılıç Ali Paşa'dır. Denizi doldurarak elde edilen arazi üzerine yapılmış ve zeminden yüksek bir hünkar mahfili ile üç kapısı ve son cemaat yeri ve avlusunda şadırvan ile musluklar ve harem kapılarının birinde sebil vardır. Kılıç Ali Paşa'nın okul, medrese ve hamamı da vardır. Kendisi câminin yanındaki bağımsız türbesinde gömüldür.

Tophâne tarafına bakan kapının üzerinde yazılı tarih aşağıdadır:

*Ol pâdişâhın devletinde adl ile
Hamd-ullah buldu âlem intizâm
İzzet-ü ref'etdedir her bendesi
Nice ma'mur olsun her bir makâm
Cehd edüb yaptı bu zibâ câmi-i
Şîr-ü meydan ol Ali Paşa benâm
Ehl-i diller dediler târihini
Olduu âllâ câmi-in beyt-ül-haram
988*

Anlamı:

*O padişahın zamanında adaleti ile
Allah'a hamd olsun işler düzen buldu
Yüce merhametindedir her kuluna
Her yer ne çok imar edilsin
Azmiyle yaptı bu güzel câmiyi
O Ali Paşa zamanın arslanı olarak anılır
Anlatanlar tarihini söylediler
Yüce câmi Kâbe oldu
1580*

Merhum Kılıç Ali Paşa'nın türbe kapısı üzerinde yazılı olan metin şudur:

[Hayır sâhibi merhum Gâzî Kılıç Ali Paşa'nın şerefli eseridir 1587]

Burada Gömülü Kişiler

[Ali Paşa – Kılıç] Turgut Paşa'nın adamı olup [Uluc] denilirdi. 1554'de tersane kaptanlığı verildi. Ekim 1571'de Çeşme savaşıdan sonra kaptan-ı deryâ oldu. 21 Haziran 1587 günü kendi camisinde

namaz kılıp akşamı öldü. İkdâm gazetesine göre yirmi gün kadar hasta olduysa da iyileşmiş idi. Yaşı doksanı geçmiştir. Gâzî, savşçı olup kaptanlığa başladığı yıl, yenileyerek bir donanma oluşturmuştur. Sokullu Mehmed Paşa ile birlikte yaptıkları yardımlar övülerek anlatılır.

Çocuğu ve varisi olmadığından malının, hayırlarının vakfına eklenmesi padişah tarafından ferman edilmiştir. Yalnızca nakit parası altmış bin kese akçe idi. Hanımı [Selime Hâtun] deniz seferinde iken öldü. Selime Hâtun'un da Fındıklı'da Dereiçi mahallesinde bir mescidi vardır.

Uluç Hasan Paşa – Aslen Bosnalıdır. 1491'de Cezâyir beylerbeyi iken ve yiğitliğinden dolayı getirtilerek kaptan-ı deryâ rütbesi verilmiştir.

1589'da ölmüş ve türbeye gömülmüştür.

Halil İbrâhim Paşa – Kastamonu, Taşköprülüdür. Mühendishâne hocaların-

dan olarak 1832'de albay olub fabrika işlerinde başarı göstermesi nedeniyle fabrikalar ve İmâlât Nazırı olmuş ve tümamiral sonra koramiral olmuştur. 1859'da Tophâne Meclisi başkanı ve 3 Şubat 1860'da nâzırlıkla Tophâne Mareşali olup rütbesine Haziran'ında serasker kaymakamlığı eklenildi. Savaş Mühimmâtı Nâzırı oldu. Temmuz 1863'de Tophâne Mareşalliği dışındaki görevlerinden azl edildi ve Mayıs 1865'de Tophâne İmâlât Nâzırlığı eklenerek kaptan-ı deryâ oldu, Mart 1866'da kaptanlıktan azl edilip Mayıs 1866'da Tophâne İmalat Nâzırlığından da istifa etti. O yılın Haziran ayında Bayındırlık Nâzırı ve haftasında Ticâret Nâzırı olup Mayıs 1867'de Savaş İmalat Nâzırı olarak Tophane'ye görevlendirilmiş, 4 Ekim 1871'de Trabzon Valisi olmuş ve bir hafta sonra da Sanayi Okulu Nâzırı ve gene o yıl tekrar Tophane Nâzırı olmuştur. 24 Mayıs 1873 günü ahşap evinde duvar yaptırırken üzerine duvar yıkılmış o anda ölmüştür. Kılıç

Kılıç Ali Paşa Camii (Tophane Camii) ve Kılıç Ali Paşa'nın Türbesi.

Ali Paşa Câmîi bahçesinde gömülüdür. Tophâne-i Âmire'nin gelişmesine çalışmış ve Feyziye Mektebi ve gelir sağlayan diğer yapıları oluşturmuştur. Dürüst, sadık, gayretli idi. Hatta Tophâne'den Zeytinburnu'na kadar yaya olarak giderdi.

Ateş Mehmed Paşa – Son zamanlardaki deniz mareşallerinden olup bu mesleğinde kesin rütbelerle, mekânı cennet olsun Sultan Abdülaziz Han devrinde, 1862'de Bahriye Nâzırı olmuş ve iki yıl Tarsâne-i Âmire'yi yönetmiştir. Bahriye koramirallerinden ve padişah hazretlerinin yâverlerinden Arif Paşa hazretlerinin babasıdır.

Caminin çarşı tarafına bakan kapısı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:
Mîr-ü bahri ânı Ali Paşa kapudân-ı zaman
Yapdı çün bu câmi-i ola oy dâr-ül-selâm
Hâtif-i kudsî görüb Ulvi dedi târihini
Ehl-i îmâna ibâdetgâh bu makâm
988

Anlamı:
Koramiral Ali Paşa'nın kaptanlığı zamanında
Yaptı çünkü bu câmiyi, Kâbe olsun evi
Kutsal meleği görüp Ulvi tarihini söyledi
Bu makam dindarların ibadet yeridir
1580

Harem kapısının birisi üzerinde [kâl-ullah tebârek-ü te'âlî hâfız-ü âlî ül-salâvât vel-salâvat-e ül-vasatî ve kavmilah kânetîn sıdkullah ül-a'zîz ül-cabbar] âyeti yazılıdır.

Büyük kapısı üzerinde [hû-allâh ül-hâlik ül-bârî-yü ül-mesurle âlâ-memâe el-hüsni yesa'la mâfi el-semâvat-ü âlârûz-ü hüvel azîz ül-hakîm] âyeti yazılıdır.

Üst tarafında da [ve el-zîn hüm âlî-yü salâtihüm yihâ füzûn o şânın fi-cenât-ı mükremîn sadak el-vehâb] âyeti yazılıdır.

Câminin sebili karşısında bulunan çeşme ve sebil, silahtar başı olup üç tuğla ödüllendirilen Mustafa Paşa'nın hayır eseridir. Yapımına Cevrî isimli şâirin söylediği tarih aşağıdadır:

Dilkuşa ayn-i hayât canfezâ
1046

Menba'-ı Kevser sebil-i âb-ü nâb
1046

Anlamı:
Susamışlara hayat veren su ferahlık verir
1636
Kaynağı Kevser, suyu saf, sebil
1636

Câminin karşısında ve Tophâne İskelesi sokağı köşesinde büyük bir heykel görünümünde olan dört yüzlü çeşme vardır ki Sultan Birinci Mahmud Han

hazretleri tarafından 1732 tarihinde yanilenerek yaptırılmıştır. Üzerinde Nâhîfi isimli şâirin bu tarihi yazılıdır:

Dedi bir çeşme-i zîbâya Nâhîfi târih
Rân-ı Hakda hasenât eyledi Sultan
Mahmûd
Anlamı:
Nâhîfi, güzel bir çeşmeye tarihini söyledi
Allah yolunda Sultan Mahmud iyi ameller yaptı

Yazıyla kayıtlı beyitler aşağıdadır:
Çeşmeler bünyâd eyleyüb gûşa-be-guşa
sû-be-sû
Eyledi Tophâne'yi şâdâb-ı feyz-ü haremi
Su yerine fi-sebîlullah edüb bezl-i nukûd
Eyledi icrâ bu dil-cû çeşmesâr-ı muhkemi
Habbezâ ser çeşme-i sâf-ü lâtif-ü hoşgüvâr
Aynıdır âb-ı hayât'ın menba'-ı müstakîmi
Rahm-i râna mvkî-i zîbâ binâsı dilgûşa
Her kim bakdıkca def-eyler gönüllerden gamı
Mümkün olsa eyleseb bergâra rûzvâna su'al
Havz-ı Kevser'den midir bu âb-ı nâbın makdemi
Teşnegâna Rahmi-yâ târihin işrâb eyledim
Sa'î edüb Sultan Mahmud etdi icrâ Zamzem'i

Anlamı:
Köşeden köşeye, her tarafa çeşmeler inşa edip
Tophâne'yi suya doyurdu en uzak yerine kadar
Su yerine Allah yolunda bol para sarf edip
Bu sağlam, gönüllere ferahlık veren çeşmeyi yaptı
Ne güzel çeşme, temiz, hoş ve hazmı kolay
Temiz kaynağı, hayat veren suyun benzeridir
Rahmeti hoş, yeri güzel, binası ferahlık veren
Her kim baktıkça gönlünden kederi def eder
Mümkün olsa bir kere Rıdvân'a (78) sor-sam soru
Kevser havuzu mudur bu saf suyun kaynağı
Yâ Rahmi susayanlara tarihini içirdim
Sultan Mahmud çalışarak akıttı Zemzem'i
(78) Rıdvân: Cennet'in kapıcısı olan büyük melek.

Celî (büyük) hat ile yazılı olan beyitler aşağıdadır:
Şâh-ı ferhunde âlem sürûr Mahmûd-ü şiyem
Dâver-i seyf-ü kelim sâhib-i baht mes'ud
Ede tevfik-i Hüdâ ol şih-i âlişânın
Konub konula sen avn-i zaferle mersud
Ferr-ü iclâli olub mağtem-i baht-ü sa'îd
İzz-ü ikbâli ola munsâb-ı yemîn-ü sûd
Nev bahâr darb-ı efzâ gibi nakş-ı izhâr

Safha-i sâf rehâmında bedîdar şühud
Berr eder semâyı Zemzem-i hamd-ü senâ
Vârid-ü sâdr edüb şükr-ü sipâs ile served
Emr-ü icabdır o Sultan-ı celîl-ül şâna
Edeler hasr-ü duâ etmede bezl-i mechud
Devât-ü saltanat ve ömrünü efzûn etsün
Mâlik-ül mülûk hakkı ol hüdâ-yı ma'bud
Sihhat-ü âfiyet ihsan o şâha harz-ü cûd
Bâri-allah zihî ikdâm hayr-ü hasenât
Hayr-ü câri ebed ayn-i sevâb mevûd
Kıldı hakk-ü hâssa ma-i hayat âşiyâ
Eyleyib himmet o şehinşâha mülk-ü İslâm
Kıldı bu çeşme-i zî-bendeyi ayn-i mevrud
Yalnız cânib-i Tophâne'yi oegil çâr cihet
Oldu sîrâb-ı zülâl kerem nâ-mahdud
Her biri çeşmelerin oldu letâfetle revân
Rüşha-i lûtf-u verüb âteş-i atşâna cühûd
Cümleden oldu bu ser çeşme mükametde bedîd

Tarz-ü âlâ mülûkânesi pîrâye nemud
Zâde Allah zihî himmet-ü Sultân-ı cihân
Eyledi teşne-dâla kerem-ü râfet-i vücûd
Şems-ü zâtın âfak-ı sultâna dâir edüb
Ede te'yîd hüdâ zillî zelil memdud
Hayr-ı hohânı bulub neşv-ü nümâyı câvid
Ola bir hohları seyl-ü âdemde nâbûd
İzzet-ü ref'et ile husret bî gâyet ile
Kudret-ü şevketini dâim ede Rabb-ü dâver
Mevkî'inde edüb icrâ bu mülâl-ü pâkî
Sû-be-sû zâfi gibi herkese lûtf-u câri
Hüsn-ü evsâfı ki safvet âb-ı mevcûd
Buldu bu çeşme ile revnâk-ü fer Tophâne
Oldu sükânı nüvâ senc tahiyyat-u dûd
Tâ hübd ede zemîne-i kudret-i imdâd
Ede külebânın sâna hayır du'â çerhe sa'vd
Zânını hak ede mazhar dâved-i hayra
Zikr-i hayr-ü hasenâtı ola mevkuf-u hulûd
Dedi bu çeşme-i zîbâya Nâhîf-i târih
Râh-ü hakda hasenât eyledi Sultan
Mahmûd
1135

Anlamı:
Sevinçli alemin mübarek padişahı Mahmud,
Allah'ın kılıcı gibi söz sahibi, talihi bahtiyar
Uygun etsin Allah, o yüce şanlı padişahın
Gönlüne kanıp zafere senin yardımın ile
Kuvvetli ikramı olup seçkin, bahtı yüce
Şerefle kavuşsun söz verdiği faydaylıya
Yeni baharın kuvvetli darbeleri gibi çizilerek hazırlansın
Dizildiği sırada kurtuluşu için şahitler görünür
Susuz yerleri duyarak Zemzem'le Allah'a şükr eder
Varlığı ortaya çıkıp şükür ve dua ile şarkı söyler
Emrinin gereğidir o şanlı yüce Sultanın
Hayır dua etsinler bol bol dağıttığı kudreti
Saltanat mevkiini ve ömrünü uzun etsin
Mülkün sahibini hakkıyla o ibadet edilen Allah

Bostaniçi Camii.

O koruyan Allah sağlık ve afiyet versin
İmânını muhafaza etsin o padişahın cömertliğini korusun
Ne hoş, hayır ve hasenata gayretini Allah mübarek etsin
Hayırları ebedî olsun, vadedilen sevapları da
Hakkı olana hayat suyu değirmeni verdi
O şahlar şahına İslam mülkünü himmet edip
Bu süslü çeşme ile suyu getirdi
Yalnız Tophâne'yi değil dört tarafını
Sınırsız olarak tatlı suyu bağışlayarak suya doyurdu
Her biri güzelce akan çeşmeleri oldu
Lütfunun damlasını verip yanan susamışlara inançla
Bu çeşme hepsinden daha sağlam görünür oldu
Padişaha mahsus güzel tarzda süslü görünümüyle
Allah arttırsın, ne güzel cihan sultanının himmetini
Candan isteyenlere merhamet ederek kerem ve cömertçe verdi
O kişinin güneşi saltanatının ufkuna kadar devam edip
Allah destekliyerek gölgesini devam ettirsin
Hayıra istekli bulup sürekli büyütüp gelişerek
Yoklukta bulunmayan şiddetli seli, isteyenlere olsun
Kuvvet ve merhameti ile sonsuz yardımı ile
Cenâb-ı Hak kudreti ve azametini devamlı etsin
Yerinde yapıp bu tatlı, temiz suyu
Her tarafa aktı ne çok sağlıklı kaynaktan
Saf huyu gibi herkese lutfu aktı

Saf, temiz özelliği güzel ki, suyu sevilmiş
Buldu bu çeşme ile parlaklık, canlılık
Tophâne
Oturanların cömertliğe güzel sesle hayır duaları oldu
Düşene kadar yer yüzüne yağmur damlaları
Hayır dua ile kalbinden felek'e haykırarak övsün
Kendisini hayıra davetleri ile şereflendirmeyi hak etsin
Bulunan hayır ve hasenâtını sürekli ansın
Nahîfi bu güzel çeşmeye tarihini söyledi
Allah'ın kaderi ile hasenat etti Sultan Mahmud
1722

Bostan İçi Mescidi

Bu mescidi yaptıran tersâne kethüdâlarından Sefer Kethüdâdır.

Bu kişi Küçük Piyâle Paşa mahallesinde bulunan kendi yaptırdığı okulu alanında gömülüdür. Mescidin duvarında yazılı olan tarih aşağıdadır:

Şeyh Topciyân hâla Abdülfettah-ı kerim
Dâimâ endişesi ihyâyı evkaf etmedir
İşte bir hayrı bu mescid kim binâ-yı evvelin
Hayr-ü ihsan etdi kıldı âna hak feth-ü bâb
Sâhil-i himmet mekarim paşa âlicenâb
Eylemiş idi Sefer Kâhya edüb hem sarf-ü tâb

Leyk çok elyvm mürûr etmekle ol mescid-i şerif

Tevlûdle bahre dâr oldukda şeyh kâmgâr
Eyleyüb tevsî-i divâr verdi sakıfa irtifâ
Kalb-ü aşk gibi erkânı olmuşdu harâb
Kendi mülkünü sarf edüb hayra oldu kâm-yâb

Vaz-ı minber ile kıldı câmi-i hâli nisâb
Yapdı bir köprü mîmar nâsa pîşe-i mescid
Fî-sebîl bu hayra bânî-i sâni olub
Dedi bir mısra' cevher ile târih-i nigâh
Nûr olur zehr-ü sırât üzere bu da bi-irtiyâb
İsmi mermerde kazıdı tâm eyyâm-ı hasb
Câmi-i Fethiye hakka nur meyzân sevâb
1212

Anlamı:

Hâlâ Topçu şeyhi muhterem Abdülfettah
Her zaman binaları canlandırma düşüncesindedir

İşte bir hayrı da bu önceden yapılmış olan mescittir

Hayır ve ihsan etti, Allah bu kapıyı açtı
Hikmet ve cömertlik sahibi, iyi tabiyatlı
Sefer Kâhya gücünü sarf ederek yapmıştı
Ancak çok günler geçmekle o mescid
Harap olmasına sebep olunca şeyh isteğine ulaştı

Duvarını genişletip damını yükseltti
Âşığın kalbi gibi her tarafı harap olmuştu
Kendi parasını sarf edip hayırla mutlu oldu
Minber koydurarak câminin durumunu esaslı yaptı

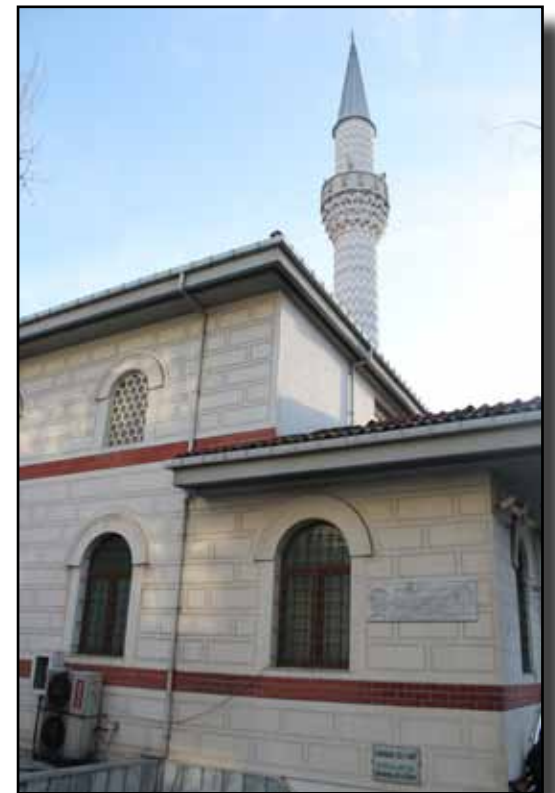
Mescidin alışkanlığıyla halka sağlam bir köprü yaptı
Allah yolunda bu hayırla ikinci yapımcısı oldu
Tarihe bakarak sesli harflerle bir mısra dedi
Görünen sırat üzerinde bu da şüphesiz ışık olur
Tam gününe göre ismini mermer kazıdı
Allah'ın nûru Fethiye Câmii sevabının ölçüsüdür
1797

Mescidin kapısı yanında bir çeşmesi ve kapısının iç tarafı üzerinde bir Osmanlı tuğrası ile altında [Mâşallah fitebârekallah lâ-havle ve lâ-kuvvete billah] yazılıdır.

Karabaş Tekkesi Mescidi

Tophâne yakınında bulunan bu mescidi yaptıran Sultan Süleyman Han zamanında bâbüs-saade ağası bulunan Karabaş Mustafa oğlu Korkut Bey'dir. Bu kişi 1530'de ölmüş ve mescidine gömülmüştür. Ölümüne [hankâde – 1530] sözü ile tarih düşülmüştür. Minberini İbtidâ Âyşe Hâtun isminde bir hayır sahibi koydurmuştur. 1779'de Mirzazâde Abdullah Ağa'nın hanımı Şerife Fatma Hanım tarafından yenilenmiş ve ücret de belirlenmiştir. Mescidin avlusunda bir ilkokul ve abdest almaya özgü musluklar ve ona bitişik çevresi parmaklıklı küçük bir bahçe içerisinde 1842'de ölen Esirci Ali Can Ağa ile 1805'de ölen Genç Arslan Bey ve iftihar edilen tarikat şeyhlerinden Ârif Şeyh Derviş Mehmed Dede gömülüdür. Mescidin ön tarafındaki bahçede gömülü bulunan kişilerin mezar taşlarında yazılı olan tarihler aşağıdadır:

(Allah'ın izinde mücâhit Şeyh Kara-

Karabaş Tekkesi Mescidi.

Tophane Meydan Çeşmesi.

baş İskender 1666) diğer (İftihar edilen tarikat şeyhlerinden Hacı Şeyh Hüseyin Hulûsi 1852) diğer (İftihar edilen vaizlerden Hüseyin Efendizâde Hacı Nurlu Şeyh Ahmed Efendi 1764) diğer (Karabaş Mustafa Ağa 1530) diğer (Şeyhlerin en bilgilisi Şeyh Hüseyin Efendi 1756) diğer (Mükâşif Efendi halîfesi Şeyh Abdullah) diğer (Sünbülüye tarikatından İftihar edilen Şeyh Seyit Benî Efendi halîfesi merhum Karabaş şeyhi Seyit Şeyh Mustafa Efendi 1807) diğer (Sünbül Efendi meslekdaşı Şeyh Mehmed Halvetî) diğer (Hacı Abdullah 1784) diğer (Karabaş tekkesi şeyhi Seyit Ahmet Efendi 1831) diğer (Hattat Timurci kulu Hacı Yusuf Efendi 1611). Merhûm Karahisar kolundandır.

Tophâne Ocağı'nda çalışan Timurci ağalarından birinin memleketlisi ve azat edilmiş olduğundan bu isimle tanınmıştır. Sultan Mehmed Han Câmii'nin kayıyum-hâne penceresi dışında duvarda bulunan hadis-i şerîf ile Kasımpaşa'da Küçük Piyale Paşa mahallesindeki okulun sahibi Sefer Kethüdâ'nın mezarı pencerelerinde olan celî hatlar da bunundur. Kılıç Ali Paşa Câmii'nin yazıları da onundur.

Bu mescit civarında bulunan tulumba ve musluklar Suyolcu İbrâhim Ağa'nın hayır eseridir. Duvarda yazılı tarih aşağıdadır:

*Cevlân edib bu makâma nakl-i mekân
Nâ-bud iken kıldı ihyâ pîr-ü mânî Süleyman
Bahtına olmak tarz-ı hayratdır yâr-ü ağyâra
Hakk-ı teâlî rahmet eylesün mî'mârî âbdan*

1294

Anlamı:

*Dolaşıp bu makâma evini taşıyarak
Perişan olmuşken, yüce Süleyman canlandırdı
Bahtına bir tür hayır olmaktadır dost düşman herkese
Allah'ü teâlâ rahmet eylesin yapan mimarına
1877*

Alt tarafında da aşağıdaki yazı kayıtlıdır: (Hayır sahibi Hacı Suyolcu İbrâhim Ağa'nın ruhu için fâtiha 1756). Yakınında olan hamamın kapısı yanında Ali Abdullah Ağa'nın mezarı vardır. Ölüm tarihi 1493'dir. Yamalı Baba adıyla tanınmıştır.

Defterdar Câmii

Tophâne yakını ve civârında olan bu câmi Sultan Süleyman Han devrinin ilk zamanlarında defterdar bulunan Bitlisli İdris Efendi'nin oğlu Fâzıl Mehmed Efendi tarafından zeminden yüksek olarak yaptırılmıştır. Kabri câminin bitişiğinde cadde tarafındadır. Mezar taşı tarihsizdir. Merhum Ali Mustafa Efendi'nin ölümüne [Fâzıl oldu 1503] tamlamasıyla tarih verilmiştir.

Fâzıl mahlâsıyla şiirleri olup babasının [Heşt-ü behişt (Sekiz Cennet)] târihini Zeyl-ü Hüseyin vâiz tefsîrini tercüme ve Esmâ-yı Enbiyâ'yı toplama ve Ahlâk-ı Muhini'yi ve Zuhûrât-i Herzam Şâh'ı tercüme etmiş ve Hâfız Şirâzî menhûmun dîvânını nefretle kınayarak karşılık vermiştir. Eyûp Sultan yakınında meşhur köşkün civârında olan çeşme babasının hayır eseridir.

Câminin kapısı üzerinde aşağıdaki yazı vardır [Sultan Selim Han oğlu muzafer Süleyman Han oğlu Sultan oğlu Sultan Mevlâna'dan beri]. Abrest almaya özgü musluklar üzerinde yazılı olan me-

tin aşağıdadır: [Hayır ve hasenat sahibi ve beğenilen ve derecesi yüksek Zinet Molla Hâtun 1893]. Câmîye bitişik çifte çeşmeler üzerinde yazılı olan zarif beyitler aşağıdadır:

Hazret-i Mahmud Efendi kim kemâl-i fazl ile

*Etdi icrâ iki ayn-ı zâhiri mesel Firât
Teşnegân-ı cihânı sâki için sâi eyleyüb
Bu âli bânîsidir dilnişine-i dehrin o zat
Nûş edüb bu ayn-ı pâk-ı sâfden târih için
Dedi Râbîb bârek-allah çeşme-i mâ-i hayât*

Anlamı:

*Mahmud Efendi hazretleri ki faziletle
İki görünen suyu Fırat misali akıttı
Cihanın susamışlarına su vermek için çalışıp*

O kişi bu yüce dünyadaki gönülleri ferahlatanı yapandır

*Tarihi için bu saf temiz sudan içerek
Râbîb dedi, Allah mübarek etsin hayat suyunun çeşmesini*

Diğeri üzerinde kayıtlı olan beyitler aşağıdadır:

Hazret-i Sultan Mahmud Hân İskender zafer

*Olacak mâ-i hayâtı lütfu câri hârika
Mürûr-u ferman eyledi nev çeşmeler bünyâdına*

Das-ı gerdûnu pür etdi Seyyid Tahsin-ü duâ

*Dâ-i derîne devlet emîn defteri
Kıldı o ledâhı mahallinde zihî çeşme binâ
Dîr-i zîbân olasin târih-i itmâmın Necîb
Âb-ı pâk iç görmedinse çeşme-i firdevs mâ
1125*

Anlamı:

İskender zaferli Sultan Mahmud Han hazretleri

Lutfuyla olacak hayat veren su her zaman akacak

Ferman ile emretti yeni çeşmelerin yapımına

*Feleğin tasını doldurdu Seyid Tahsin'e dua
Eskiden duacıdır devletin güven defteri*

*O sırada yerinde ne güzel çeşme yaptı
Dili ile anlatasın Necib tamamlanma tarihini*

*Görmedinse Cennet çeşmesinin suyunu,
bu temiz suyu iç
1713*

**Gelecek Sayıda:
Tophane-i Amire**

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Şehrin Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar

Yazan: Prof. Dr. Celal Esat Arseven
Günümüz Türkçesine Çeviren: H.Veyssel Güteryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Su Kemerleri ve Sarnıçlar

Bizans her zaman kuşatılma korkusu içinde olduğundan, imparatorlar şehrin uzun süre kuşatılmaya dayanabilmesi amacıyla halka, en az birkaç yıl süreyle gerekli olabilecek kadar suyun şehir içinde saklabilmesi için şehrin çeşit-

li yerlerinde büyük sarnıçlar yaptırmışlardı.

Bizanslılar sarnıçlara ibadethaneler kadar önem verirdi. Su içinde kalmaya ve hiç kurumamaya mahkum olan sarnıçlar içinde bugün gördüğümüz süslü ve bezenmiş sütun başlıkları bu özenin derecesini gösterir.

Bizans'taki sarnıçlar, biri üstü açık, diğeri kapalı olmak üzere iki türdür. Bizans'ın dördüncü yüzyıldaki sarnıçla-

rı, Suriye'deki üstü açık sarnıçlar türünde büyük ve çevresi duvarlarla örülü havuzlardan ibaret olup çevresine de ağaçlar dikiliyordu. Bu tür sarnıçlardan birkaç tanesi Edirnekapi ve Sultan Selim civarında görülmektedir. Edirnekapi'da Çukur Bostan denilen etrafı duvarlı çukur yer, üstü açık bir sarnıçtan başka bir şey değildi; Bu sarnıça (Bonus) sarnıcı denirdi.

Yazar Paskal'ın (*Pascale*) söylediğine

Bozdoğan Kemer

Yerebatan Sarnıcı.

göre «Mokyos (**Mocius**)» veya «Aspar» sarnıcı denilen sarnıç, Birinci Leon zamanında Got yardımcı askerlerinin başı Aspar tarafından Aksakiyonyon (**Exaki-onion**) (Altı Mermer'de) bulunan askere gereken suyun sağlanması zamanında yapılmıştır. Bu sarnıçların çoğu daha sonra çamur ve toprakla dolmuş ve sebze bapçesi olarak kullanılmışlardır. Üstü kapalı sarnıçlar arasında en bilinenleri Filoksanos (**Philoxenus**) sarnıcı (Binbirdirek), Teodos (**Theodosios**) sarnıcı, Vasilika (**Basilika**) sarnıcı (Yerebatan) ve Fukas (**Phokas**) sarnıcıdır. Bunlardan başka her kilise, her manastır ve her evin de birer küçük sarnıçları yapılmaya başlanılınca büyük sarnıçların o kadar önemi kalmamıştı.

Filoksanos (**Philoxenus**) sarnıcı (Binbirdirek) altıncı yüzyılın başına doğru Jüstinyen (**Iustinianos**) zamanında ya-

pıldı. Filoksanos (**Philoxenus**) denilmesi ise o zamanlar senatör olan Filoksanos (**Philoxenus**) tarafından yaptırılmasındandır. Bu sarnıç, hipodromun güney-batısındadır. Bunun üstünde eskiden Fazlı Paşa konağı varmış. Uzunluğu 60 metre ve genişliği 50 metredir. İçinde 224 adet, başlıklı sütunlar olup, birbirlerine kemerlerle bağlıdır. Bu kemerler sarnıcın üstünü örterler. Sütunlar on beş sıra üzere olup birbirlerinden 4 er metre uzaklıktadırlar. İçindeki suyun hava alması ve içeriye aydınlık vermesi amacıyla çeşitli bacalar açılmıştır.

Sütunların günümüzdeki yükseklikleri on metre kadardır. Diğer kısımları suların bıraktığı çamur içinde kalmış olup, katılaşarak toprak halini alan bir zeminden aşağıda bulunmaktadır. Eskiden (18) metreymiş. Bir ara içinde ipek

ve iplik bükenerin tezgahları vardı. Zeminden on beş metre aşağıda bulunan sarnıcın zeminine taş bir merdiverle inilir.

Bu sarnıcın civarında Teodos (**Theodosios**) sarnıcı vardır. Korentiyen (**Korintien**) tarzında başlıklı 33 sütuna sahiptir. Ayasofya civarında Yerebatan mahallesindeki Yerebatan sarnıcı 113 metre uzunluğunda olup 61 metre genişliğindedir. Her sütunun yüksekliği 13,50 metredir. Sütunlar birbirinde dörder metre uzaklıktadır ve üzerleri kemerle örtülmüştür. İçerisi su dolu olduğundan küçük bir kayıkla gezilir. Bu sarnıcın üzerinde bulunan evlerden bu sarnıca açılan kuyu ağızları vardır.

İşte bu ve bu gibi sarnıçların tümüne sular İstanbul'un civarındaki vadilerde birer bentle biriktirilip ve çeşitli su kemerleriyle şehre dağıtılan yağmur sularıdır. Belgrat Ormanı civarındaki bu bentlerin bir kısmı Bizanslılar zamanından beri var olduğu gibi bazıları da daha sonra Türkler tarafından yapılmıştır.

Su yollarından akan sular, o zaman boruların bulunmaması nedeniyle vadilerden inip çıkamıyacağından, su kemerleri üstünden geçirilirdi. Bu su kemerleri içinde Jüstinyen'in (**Iustinianos**) su kemeri on beş yüzyıldan beri sağlamlığını korumuştur. Suları bir tepeden diğerine otuz altı metre yüksekten geçirir.

Bozdoğan Kemerini dediğimiz su kemeri ise İmparator Valens tarafından yapılmıştır. Bu su kemerinin Kadıköy kalesinin yıkılmasıyla elde edilen taşlarla yapıldığı söylenilmektedir. İkinci yüzyılda yapımına başlanılan bu su kemeri Konstantin (**Konstantinos**) tarafından devam edilip Valens zamanında (366-378) tamamlanmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında bu kemerin harap olan yerleri tamir edilmiştir. Zemininden yüksekliği 23 metre ve uzunluğu 625 metre olan bu su kemerinin getirdiği sular Bizans zamanında, şimdiki Harbiye Nezareti'nin eğitim alanının altında bulunan ve «Nifem Maksimum (**Nymphæum Maximum**)» denilen bir sarnıçta toplanırmış.

**Gelecek Sayıda:
Bizans Evleri**

Bentler.